

DOMIN SVET

LETNIK 39. V LJUBLJANI 1. OKTOBRA 1926. ŠTEVILKA 7.

TURNIŠČE, ROMANSKA, GOTSKO PREZIDANA
APSIDA.

OSMERO PESMI.

(Idila.)

IVAN PREGELJ.

8. Žalostna ekloga.

Wie man geschrieben 1311 hat allhie zu Crainburg Herr Diepold von Stein, ein braver Rittermann den Herrn Balthasar von Landspreis, einen gleichfalls ruhmbeahmten Ritter, in einem Turnier ums Leben gebracht, und damit selbigem ganzem Geschlecht, dessen dieser der Letzte war, den Garaus gemacht.

Valvasor.

Im jar des Heyls 1350 an des guoten sand Mathaei tag ze Chreinburch, da der guotsant Cancian rast... v letu odrešenja Gospodnjega za svoj šestdeseti god sem se odločil jaz, Matej Plodel, točasni mestni sodnik v Kranju, da napišem svoji

ljubi hčerki Agati v spomin, ko pojde za-
mož, da bo sama brala in povedala svojim
otrokom o prežalostni svatbi zadnjega go-
spoda lanšpreškega, kakor se je vse zgodilo
od začetka do kraja in sem bil jaz imenova-
nega gospoda lanšpreškega verni oproda, mu
služil z mečem in plunko, z bajanjem in
basnijo, ga pospremil ponosno na konju v
to mesto Kranj po slavo in nevesto in ga od
tu mrtvega odpravil staremu očetu v samotni
grad. Pišem in me solze oblivajo ob bridkem
spominu. Jočem in se spoštljivo klanjam
božji vsemodrosti, ki je dopustila, da je bila
mojega življenja najbolj bridka pot meni
samemu v poznejšo največjo življenjsko sre-
čo, da sem prav tisto nesrečno uro in tisti ža-
lostni dan jaz sam našel tu v Kranju stalen
dom, ljubečega tasta, čigar zet in naslednik
v službi sem postal, užil življenja visoko
slast ob ljubljeni ženi, ki ji zdaj že tretje
leto objokujem grob, in vladal mestu pra-
vično in modro, vsem dobrim prijatelj in
ščit, sovražen in strog maščevalec vsem zlim,
Bogu slava in čast vekomaj!»

»V letu Odrešenja trinajst sto enajstem, v
lepih binkoštnih dneh je prišel k mojima
tedanjima gospodarjema Urhu Lanšpreške-
mu in njegovemu sinu Boltežarju sel s pi-
smom od visokega gospoda gornjegrajskega
opata Wulfinga. „Slava Bogu in čast,“ je
pisal opat svojemu po poli bratu Urhu, „slava
Bogu in čast! Zdrav sem, tisti grčavec kakor
pred leti pa ne več. Enoletna nemška voza,
v katero me je spravila, kakor veš, zvesta
služba prijatelju Henriku, pravemu češkemu
kralju, mi je omajala kosti. Ich bin ein wege-
mueder man! Ne pritožujem se. Ljubi Bog
me je morda s prezgodnjo slabostjo posvaril,
ki sem se rodil v hudo bojevitih časih in se
nisem mogel odtegniti niti s svojimi nekr-
vavi božji službi posvečenimi rokami, bojni
igri in kri prelivajoči pravdi. Prosim Boga,
naj mi bo milosten sodnik, in tolažim se, da
nisem nikoli sukal meča ne v krivični vojski
ne proti šibkim ne proti ljudstvu, ki največ
trpi, ko se gospoda koljejo med seboj. Bil

sem vojak v boju, nisem plenil, nisem zažigal. Ne misli pa, ljubi brat, da sem popolnoma ohromel. Še imam moči, da oberoč vihtim težki meč, ki sem ga krstil za »leva, vpijočega v puščavi«, še bi igral s kopjem in lahkim ščitom v šaljivi bojni igri. Le nikogar nimam, ki bi mi v taki igri stal. Pa sem mislil na mladega Tvojega sina Boltežarja. Bil bi mi ljub in dobrodošel družabnik. Ne vabim ga k sebi. Vem, da Ti je edinec in zadnja uteha in pomoč v starih letih, poslednji svojega rodu po štirih bratih, ki so junaško padli v boju, Tvoj Tobija in Benjamin, ki se ga tudi jaz v molitvi spominjam vsak dan. Tako, glej, me ne tarejo tolikanj telesne slabosti, veliko bolj me mori puščoba. Nimam namreč tudi nikogar bližnjih, da bi mi bral iz knjig, ki se mi praše po policah, pa bi želel, da bi tudi Tvoj sin bral iz njih pa izvedel, kako zorimo že na tem svetu lepemu viteštvu na onem svetu, kjer nas bodo nebeški rogovi klicali v družbo z angeli in nadangeli, naj se borimo proti Luciferju in Endekristu za večno plačilo in presladko pohvalo kraljice vseh kraljic, nebeške naše Gospe Marije, rože skrivnostne, čast ji vekomaj! Tako je pisal visoki gospod opat Wulfing. Jaz pa sem vse vestno prebral in stolmačil svojima gospodoma Urhu in Boltežarju. Gospoda sta se posvetovala in hotela, naj pišem. Če je božja volja takó in če se visokemu gospodu opatu ne vsiljujeta, sta pripravljena, streči mu po svoji moči. Gospod Urh še ni tako star, da ne bi mogel za visokega in ljubega brata prenesti kratke ločitve od sina, sin Boltežar pa tudi ni več tako mlad, da se ne bi mogel s pridom in veseljem postaviti v službo visokemu in dobremu stricu, ki ga Bog ohrani zdravega, vsemu rodu v čast in vsem sramotilcem poštenja v strah. Tako sem jima napisal in sel je odnesel sporočilo. Po osmih dneh se je vrnil. Gospod opat je pisal: .Nebeški Gospé Mariji, roži skrivnostni na čast se odrekam veselju družbe, ki sem ga upal samoljubno. Mimo minljivega razvedrila volim za nebeško veselje samotó in tegobo starih dni, po bridki nemški še svojo vozo in si sam vežem roke. Boltežar, moj ljubi stričnik, naj ne hodi. Amen!«

»Ko sta gospod Urh in gospod Boltežar to slišala, sta bila žalostna. Tedaj sem mislil, da ju morem potolažiti in jima svetovati.

O, da bi nikoli ne bil! Rekel pa sem: .Gospod opat je svet mož. Odrekel se je skromni želji. A če bi gospod Boltežar vendar šel v Gornji grad, silno bi razveselil starega strica. Znano je, da je tegoba hujša nego bolezen in da nenadno veselje človeka pomladi. Tedaj je gospod Urh pogledal name in potem na svojega sina. .Pojdem, oče, je rekel gospod Boltežar. Oče je prikimal, ga pokrižal in blagoslovil. Jaz pa sem dal tisto uro sedlati in obljubil staremu očetu, da mu bom sina pazil kakor zenico v lastnem očesu. Odjahala sva z mladim gospodom. Takrat so se vzdignile z grajske strehe črne ptice. Gospodu Boltežarju se je plašil konj. Mene je obšla temna slutnja. Ko pa sem videl, kako lahko je moj gospod ukrotil plašno žival, me je minil strah in obšla velika milina. Ni bilo lepšega mladeniča mimo gospoda Boltežarja. Svetli, kodrasti lasje so mu kakor zlata čelada krili jasno čelo. Sinje oči so gledale veselo in zavzeto v mladi svet, ustnice, rdeče kakor dva draga kamena, so se nasmihale. Tako je jezdil v lepo binkoštno jutro kakor sam božji vitez sveti Jurij. Prosil me je, nekaj pa je srce samo gnalo in sem pel: Ich het zu hand gelocket mir ain falken waidenleichen... Pel sem, pa me je obšla nova žalost in se mi je pesem sprevergla: Trûric ist das herze mîn wan ez will nu winter sîn. Gospod Boltežar me je pokaral. Potem pa sva srečno prišla v Gornji grad. Gospod opat je bil ves iz sebe od veselja. Objel je gospoda Boltežarja, obljubil mu, da ga bo posvetil za viteza in ga še drugače častil. Tudi jaz sem bil deležen časti. Pa je že moralo tako priti, da se je tisto veselje pozneje spreverglo v žalost in bi jaz še zdaj klel tisto kratko radost, če ne bi vere imel, da smo vsi v božjih rokah in se vse mora tako zgoditi, kakor je božja volja.«

»Visoki gospod opat Wulfing pa se je bil res ves pomladil. Vsak dan zjutraj po molitvi se je meril v junaški igri s svojim stričnikom. Meni je srce poskakovalo v prsih, ko sem videl bojno spretnost svojega gospoda. Saj sem mu bil jaz učitelj in voditelj in gospod Wulfing me je pohvalil, da sem večče učil. Tedaj mi je bilo to priznanje v čast, danes me boli in se tolažim le še z besedo gospoda opata, da oportet bellicare, treba je vojske! Bog pomagaj, da je bilo in še bo tako...«

TURNIŠČE. APOSTOLI, FRESKA IZ LETA 1585.

»Ob nedeljah in božjih praznikih, ki jih je bilo v Gornjem gradu dokaj več nego smo jih vajeni praznovati posvetni ljudje, se gospod opat in gospod Boltežar nista borila. Za take dni sem jima moral bajati in basniti iz knjig, ki jih je imel gospod opat. Bral sem zlasti iz knjige, ki jo imenujejo zlato pesem. O, koliko prečudno nebeških zgodeb sem tedaj spoznal o visoki Gospe, nebeški Kraljici, ki si jo je bil visoki gospod opat izbral za svojega življenja in srca kraljico, obtožujoč se prenekaterokrat, da ji ni ostal vedno zvest.«

»Šest tednov sva se že mudila z gospodom Boltežarjem v Gornjem gradu. Tedaj sem rekel svojemu varovancu, da se bova morala posloviti. Šel je h gospodu opatu, ki me je pozval. O gospodu Boltežarju me je vprašal. »Ali ni morda v mogočnem varstvu?« Odgovoril sem, da je, gospod opat pa je bil nejevoljen in sem videl, kako močno se mu je bil prikupil sinovec. »Viteza hočem napraviti iz njega in posvetim ga,« je govoril,

potem pa mi je velel, naj pišem. »Urh!« je narekoval, »Bog s Teboj! Veliko veselje si mi napravil. Ne bom Ti pozabil. Pusti, da obdržim Boltežarja še štirinajst dni. Palica je, kakor jo je Bog urezal za žezlo, a uglajena ni. Ugladim jo jaz, ti se pa ne boj zanj, Ti pa hvali Boga, da Ti je dal heredem, dediča. Meni ga ni. Bil sem duhovnik, boril se contra fas, proti dostojnosti, a ostal sem čist in neomadeževan, čast bodi nebeški Gospé Mariji, roži skrivnostni, amen.« Lanšpreški gospod Urh je odgovoril opatu: »Obdrži Boltežarja še štiri tedne pa v oporoki ga ne zabi. Tudi oženiš mi ga lahko, ki morda veš vrednih nevest, kakršnih v samotah lanšpreških ni.« »Oženim naj ga?« se je zamislil gospod opat in dodal: »Ženi naj se sam!« In gospod Boltežar se je res ženil sam. A kadar se jaz na tisto svatovanje spomnim, moram vedno zopet ponoviti iz pesmi, ki ni vesela: Trûric ist das herze mîn wan ez will nu winter sîn...«

»Bilo je že pozno pod mrak, ko je naznanil rog s stolpa, da prihajajo gostje. Gospod opat je sprejel potne: gospoda Volka Sovneškega z ženo, sinom in mlado sorodnico. Sovneški so bili visoki gospodje. Tri zvezde v sinjem polju so nosili. Vse zvezde in sinjino nebes pa je nadsijala sovneška mlada sorodnica deklica Rozamunda. Gospod sovneški je bil na poti v Radovljico h gospodom Lipniškim. Osiretelo in ubogo sorodnico je vzel s seboj, ne bi li našla sebe vrednega ženina, ki bi jo kot sladko breme prevzel gospodu Volku z ramen. Razglasilo se je bilo namreč, da je zbral gospod Albreht iz rodu Ortenburžanov pisano krdelce vitezov v gorenjskem gradu, odkoder jih misli vzeti v prvih poletnih dneh na viteški boj ali turnir v Kranj. V tem boju so hoteli visoki deželni gospodje proslaviti vesel dogodek, da so se nehale bridke vojske s kraljem češkim, ki mu je do zadnjega zvesto služil opat Wulfing. Opat je za vse to izvedel šele od gospoda Volka. Prebledel je od jarosti. Njega edinega bojni drugovi niso bili povabili. Bil pa je mož krepke volje in je znal svojo jezo brzdati. Vljudno je stregel gostom in je skrnil svojo užaljenost. Jaz sem vendar spoznal, kako mu je, pa povedal svojemu gospodu. Poslušal me je razmišljeno. Kaj mu je bilo za žolč stričev, on je imel tedaj samo eno pred očmi: videl je bil gospodično Rozamundo in jo ljubil. V spanju sem ga slišal vzdihati. Šel sem in govoril z gospodom opatom. »Če jo zasnubi,« je dejal trpko, »naj jo. V Kranj se skazovat pred njo ne bo šel. Roža je Rozamunda, a Lanšpreških blagajski rdeči cvet ne bo lomil kopja za njo.« Tako je mislil strogi gospod in sem povedal gospodu Boltežarju. Nič ni odgovoril, le zardel je. Ko so Sovniški odhajali in je pomagal gospodični v sedlo, ji je bil obljubil, da se bo z njenim znakom boril za njeno čast. Vsa srečna je poslušala. Tisto uro se je začela moja in mojega gospoda bridkost. Skrivaj, da ne bi izvedel gospod opat, sem moral za svojega gospoda poizvedovati, kdaj se zberejo vitezi v Kranju. Gospod opat je moral nekaj slutiti. Postal je bil ozlovoljen in mračen. Trpko je rekel gospodu Boltežarju: »V treh dneh se vrneš k očetu!« Potem mu je velel, naj gre v cerkev, se pripravi za sveti zakrament in naj moli vso noč. Gospod moj je poslušal. Gospod opat pa je dal drugo

jutro slovesno zvoniti k veliki maši. Po maši pa je pozval predse k oltarju mojega gospoda. Kakor božji vitez sveti Jurij se je svetil moj ljubi gospod v orožju, ki je bilo vredno ceno močnega posestva in je bilo viteški dar opatov mlademu njegovemu sorodniku. Jaz sem gospodu stregel kot bojni oproda. Opat je blagoslavljal goli meč, pel psalm in antifono, naj Gospod blagoslovi novega viteza; kakor je blagoslovil kralja Davida v boju z Golijatom, da bi nikogar z orožjem ne ranil po krivici, temveč branil vse pravično in dobro. Gospod Boltežar je nato trikrat zavihtel meč. »Mir s Teboj!« mu je voščil opat. Gospod Boltežar je opasoval meč. Svetlo je učil stric: »Speciosus forma prae filiis hominum, accingere gladio tuo super femur tuum potentissime.« Potem je napravil gospod opat veliko gostijo, obdaril gospoda Boltežarja in se poslovil od njega. Bilo je deževno in megleno jutro, ko sem odšel z gospodom svojim iz Gornjega grada. Jahal sem molče za svojim gospodom. Ko pa je zavil v Kamniku pod gorami navzgor, sem vprašal, kam. »V Kranj,« je rekel. »Gospod,« sem ga rotil, »nikar! Stric bi hudo zameril, ki noče tega.« »Pa hočem jaz,« je dejal trdo gospod Boltežar.«

»Bog mi bo morda odpustil, sam si ne morem, da nisem bil tedaj bolj odločen proti svojemu gospodu. Bil sem pač kakor on sam mlad, samoljubno željan videti sijajno igro. Prepričan sem pa tudi bil, da se bo gospod Boltežar obnesel, ki sem ga videl, kako zna igrati s težkim orožjem, v hitrem toastu in še v pametnem popuščanju tako dolgo, da se nasprotnik upeha. Ko sem ga slišal, kako hoče proslaviti gospodično Rozamundo in še rožo Blagajev v svojem grbu, kako veselo upa, da mu bo uspelo priboriti častno zadostženje užaljenemu stricu opatu z viteškim darilom za zmago, sem se mu odobrujoče podredil. Tako pač snuje načrte človeška pamet, božja roka pa je, ki jih zdajci prekriža. Gospod Boltežar je jahal po zmago in nevesto, pa si je smrt prisnubil. Mene je slutnja vso pot morila, pa sem v Kranju našel toliko srečo, da zanjo gospoda Boga nikoli dovolj zahvaliti ne morem.«

»Prišla sva v Kranj teden dni pred velikim Šmarnom, pred dnem, ko so se imele začeti igre. Že je bilo v mestu kaj živo drznih jahčev od daleč in blizu in na loki pod

MARTJANCI, SMRT SV. MARTINA, FRESKA (JANEZ AKVILA IZ RADGONE, 1392).

mestom so se urili za slovesni boj. Na trgu pred cerkvijo pa so noč in dan gradili zidarji in mizarji odre za visoko gospodo, pregraje za borce, stolpiče za trobače in stopnišča. Izbrali so bili tudi že častno predsedstvo igram, pribočnike in svetovalce pa svetli odbor, ki bi pregledal pred igro orožje in ščite in konje, odklonil nevredne borce in pripustil častne in neomadeževane. Bil je med vitezi tudi gospod Diepold Kamenski. Slovel je kot hud razbijač, časti pa mu niso hvalili. Odklonili so mu pozneje konja. Bil je proti vsem predpisom grizljiv in togoten. Vsakega drugega bi bili za tako nečastno dejanje odslovili kot nevrednega, da se meri v turnirju. Pa je imel gospod Diepold močnih priprošnjikov v mejnem grofu goriškem, gospodi devinski od morja in Turjačanih s kraške zemlje.«

»Z gospodom Boltežarjem sva našla gostoljubnega prenočišča pri tedanjem mestnem sodniku Hermanu Unverzichtu. Ko sva se

natančneje zgovorila z gospodom Hermanom, me je ginjeno objel kot sina svojega mladostnega prijatelja, ki mu je bil nekoč rešil življenje. Sam in njegova lepa in dobra hči sta me stregla kot starega prijatelja. Tako sem mogel služiti svojemu gospodu, da ni pogrešil ne dobre jedi ne prijetne postelje. In kakor je on gorel za čast in ime gospodične Rozamunde, tako sem zdaj še jaz blagroval dobroto in lepoto svojega srca kraljice Apolonije Unverzichtove.«

»Tako je minilo sedem dni, visoki praznik vélike nebeške Gospe in ponedeljek, ko smo orožje in konje razstavili in ščite obesili v ogled. Bilo je prečudno barev in likov, ki so strašili in kazali slavno prošlost viteških rodov: lev in orel in tur, tičja perot, srebrna gora, zmaj na stolpu, nosorog, sekira in puščica, lilija in kača, kozel in ogenj bruhajoči vol. Meni se je zdelo, da najlepše sijejo sovneške zvezde v sinjem nebu pa blagajska roža mojega gospoda Lanšpreškega. O moj Bog! Zvezde sovneških so takrat vzhajale,

blagajska roža pa se je imela osuti drugi dan potem...»

»Tedad pa je iskal gospod Diepold Kamenski spora z mojim gospodom. V vaji na loki pod mestom pred jasnim licem gospodične Rozamunde, ki ji je dvoril tudi gospod Diepold, se je izkazal moj gospod za izbornega jahača. Svileno vrvico je snela s svojih nedrij in mu z njo okrasila bojno kopje za pravi boj. To je videl gospod Diepold in je zbledel. Iskal je prilike, da bi se znesel in se je. Zaničljivo je stopil k odru, kjer so viseli ščiti. Udaril je po znamenju Lanšpreških in vprašal zasmehljivo: ‚Ali ni to grb kmetiških Wulfingov? Osat imajo v požetem polju.‘ Moj gospod Boltežar je zbledel in odvrnil: ‚Blagajska roža ni osat in je častna, kar konjska čeljust nikoli ne bo.‘ Tako je rekel, ker je vedel, da so bili sodci odklonili gospodu Diepoldu grizljivega konja. Gospod Diepold se je potuhnil. Jaz pa sem svaril svojega gospoda, naj se varuje protivnika.«

Glas se je utrgal beroči gospe Mariji. Tiha solza ji je zablestela v očeh. »To so besede, gospod Frhance,« je rekla, »pa če človek vanje s srcem posluša, mora mu biti hudo.«

Stari šolnik je prikimal. Kakor njej so se bile tudi njemu orosile oči. »Berite,« je dejal. »Gospod Plodel, ki pripoveduje, je našel svojo srečo in hčerki v spomin je napisal vse do konca, gospodični Agati, ali po naše Dobrotljivi, kakor ste tudi Vi vsa dobrotljiva, gospa Marija.«

S čudnim zavzetjem je pogledala gospa Marija na gospoda Orešca.

»Saj čutim,« je rekla, »kakor da berem Vas pa da ste prav zame povedali.«

»Berite!« je menil starček in se sramoval rdečice, ki mu je šla v lice. Gospa Marija je brala.

»Gospod Boltežar Lanšpreški se je pone srečil v boju. Gospod Diepold Kamenski mu je bil prebil sklepanec pod vratom in ga vrgel s konja. Krvavečega sem dvignil in odnesel. ‚Konjska čeljust je hlastnila po osatu,‘ se je še šalil, bruhajoč črno kri. Potem pa mu je lice zbledelo in smrtna sraga pokrila čelo. Nič več se ni šalil. Dedno dragocenost mu je hranil oče doma, zlato čašo s kameni kakor kri. Gospodični Rozamundi jo je volil v dar. Z njenim imenom na ustnah je izdihnil. Jaz pa sem vzel mrliča in gospod Herman Unverzicht mi je bil v pomoč, da

sem mrtvega sinu sprevel staremu očetu na dom. V visokem solncu smo hodili, meni pa je bilo, da jašemo skozi noč brez zvezd...»

»Urh Lanšpreški je za tri nedelje preživel sina. Nad njegovo rakvijo je viteški glasnik razbil domači grb, krvavo rdečo rožo blagajsko. Jaz pa sem vzel dedni dragulj, zlato čašo, s kameni kakor kri. Iskal sem v Kranju, na Sovneku in v Lipnici, pa sem našel v Mekinah. Tam sem slišal, kako je molil škof nad gospodično Rozamundo in jo zval v Kristusovem imenu, naj pride, izbrana, da se ji zaroči, ker je zima minila, grlica gruli in vinogradi diše... Še sem slišal, kako je vse one preklel, ki bi mlade nune devištvo zalezovali. Izročil sem verno, kakor je volil gospod Boltežar. Nova sestra Klara je vzela dar in ga nesla pred tabernakelj svojemu nebeškemu ženinu. Tam se je zrušila. Nič več ne vem, kaj se je poslej zgodilo z njo...»

»Šel sem v Kranj, da zadostim po volji gospoda Urha Lanšpreškega gospodu Hermanu Unverzichtu s sedmimi markami oglejskega novca za pomoč, ki jo je bil naklonil za mrtvega gospoda Boltežarja. Ostal sem v njegovi hiši in ko me je vrednega spoznal, mi je dal hčerko za ženo. Bog me je nagradil za zvesto službo mladih let. S svojo ljubo pridružno sva pokopala sivega očeta in objokovala njegov grob. Potem sva živela hčerki Agati, ki jo je nama dal ljubi Bog. Še mi je v spominu uspravanka, s katero sva z ženo vzibavala najino dete: Ich het zu hand gelocket mir ain falken waidenleichen, das hat verloren all sein gir und tuet sich von mir streichen... Če pa se domislím, da sem s to besedo sprevel gospoda Boltežarja v smrt, me solze oblijajo in grlo mi postane hripavo. Owe! Trûric ist das herze mîn wan ez will nu winter sîn...»

9. Tretja ekloga ali kratka.

»Trudni ste, ne berite dalje,« je dejal tedaj gospod Orešec.

»O, saj ni dolgo,« je odgovorila gospa Marija.

»Ni,« je potrdil starček, rdel in šepetnil:

»Znam vso zgodbo od kraja do konca na pamet.«

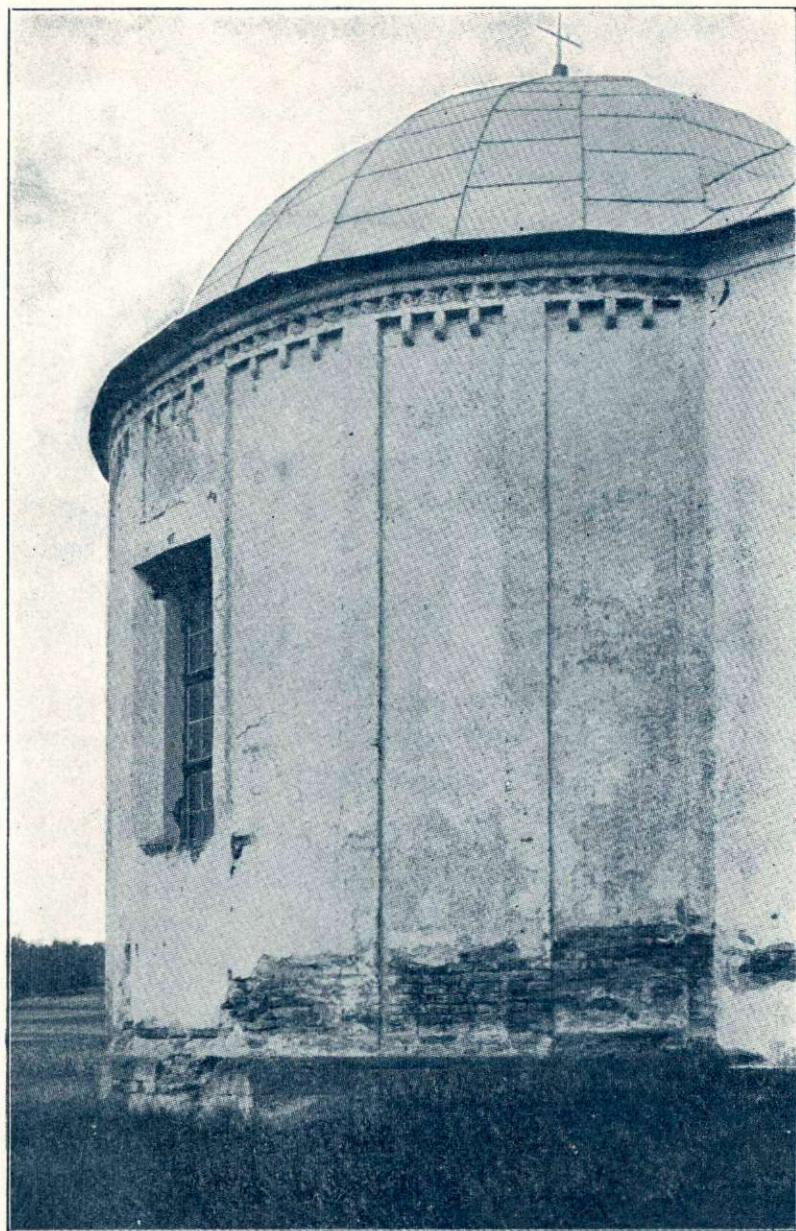
»Na pamet?« se je čudila žena. Starček je začel pripovedovati.

»Bilo je v časih slavne in blage cesarice Marije Terezije. Takrat mesto Radovljica še

ni bilo tako spačeno, kakor pravijo, da je dandanes. Tedaj sta živela v mestu dva otroka, kmetiški Rok pa gosposkega kanclista hči Doroteja. Rokov oče je bil cerkvenik in pevec. Od očeta se je navadil Rok pobožnih domačih pesmi. Ko je pasel domačo kravo v rebri za mestom, si je pel. Tudi tistega dne si je prepeval pa prav najdaljšo od štirinajstih skrivnosti, od prve, ki je en sam Bog, do trinajste, ki je Jezus sam, ko bo sodit prišel nam, vsem živim in mrtvim štirinajsti dan. Tedaj je nenadoma stala pred pojočim pastirjem gosposka Doroteja. Pevec je utihnil, gosposka hčerka ga je gledala molče. Potem pa je hotela, naj še poje. Zmajal je z glavo. Saj bi bil pel, pa mu ni dalo grlo. Sramoval se je deklice, ki je bila lepa. Šla je, se vrnila s kosom belega kruha pa zopet hotela, naj poje. Ni maral. Kravi je kruha nadrobila. Njemu je šlo na jok, pa se je moral zasmejati. Vsa je zardela od nejevolje deklica. 'Tepec,' je zavpila in udarila Roka po licu. Potem je bežala. Tedaj je Roku odleglo in čudno veselje ga je obšlo. Nikoli še ni pel bolj čisto. 'Devet je korov angelov, deset je zapovedi Boga, enajst je tavžent teh devic, svete Uršule družic...' Prav nič ni videl, da se je tedaj vrnila deklica; pustila ga je peti, zaploskala veselo, skočila nato k njemu in ga poljubila na lice. Pevec Rok odtlej ni več pel.«

»Leta so tekla. Pastir Rok je šel za hlapca, gosposko Rotijo so starši poslali v samostansko šolo. Nič več je ni videl Rok, pozabil je pa ni. Tako so mu dozorela leta, da se je moral skrivati, ker so ga v vojake lovili. Ujeli so ga in služil je osem let. Potem se je vrnil brez leve noge in desne roke. Groš vsak dan je služil. Tako je hotela blaga cesarica Marija Terezija, ker je bil v ognju pri Kolinu. Pod Lavdonom pri Katzenbachu pa je pustil zdrave ude. Takšen je stopil prav na praznik svete Ane k maši v radovljiško cerkev. Bilo je slučajno prav tisto jutro, ko je prišla žlahtna gospa Rotija prvo krat k očiščevanju. Pogledala je po nemarnem soldatu, spoznala ga pa ni. Rok jo je spoznal in ugibal vso mašo, čigava je neki zdaj. Bilo mu je hudo in dobro, kakor kadar človeka mrzlica stresa, in je tudi verjel, da ga prečudno spreleta od starih ran. Ni molil, le iz pobožne pesmi se mu je spovračalo na ustnice: 'Sedem je v letu grdih sobot, na

SELO, ROMANSKA ROTUNDA.

čast Materi sedmih žalosti. Tudi osmi meč jo boli. Brusijo ga ji tiste žene, ki so zavrgle svoje može.«

»Vstal je od maše in šel k županu. Skazal se je, da za pravo delo ni več in da ob samem soldaškem grošu tudi ne bo moči živeti. Župan mu je bil birmanski boter pa je dejal: 'Kaj pa za nočnega čuvaja, Rok? Ali bi šel? Ure boš klical, lej, saj znaš, in zeblo te brez dvoje udov tudi ne bo prehudo.' Rok je prikimal. Boljšega čuvaja Radovljčani niso imeli ne prej ne slej. Vse ure vsako noč od prve do zadnje hiše je prepel in še svojo šalo imel pozimi, ko so bridke sape brile od Stola in z Begunjščice: 'Če me zebe? V levo nogo pa desno roko.' Pa mu je bil desni rokav prazen in leva noga lesen količ.«

»Tako je služil Rok dvajset let in več. Gospa Rotija pa je medtem ovdovela in pokopala vse svoje otroke. S staro služkinjo je živela v mali hiši ob koncu mesta proti Lescam. Od tam je prihajala v mesto le še

v cerkev in na svoje grobove. Nekoč je v visokem snegu obnemogla, da jo je našel Rok in nesel nazaj domov. Tako se ga je spomnila iz mladih let. Odslej ji je služil: utiral gaz k zornicam in ponoči pel: „Sedma je Mati žalostna, osma, veselja nebeškega, devet je korov angelov, deset zapovedi Boga, enajst je tavžent teh devic, svete Uršule družic...“

»Lonček vročega mleka je dobival za to budnico vsako zimsko noč na Rotijinem oknu, ko je prišel ob enajstih mimo. Sedem zim zapored vsako noč. V osmi zimi za praznik svete Lucije ni našel nič. Začudil se je, zakaj pri Rotiji je gorela luč. Odpel je svoj del in šel. Opolnoči se je vrnil, ob eni, ob dveh, ob treh. Mleka ni bilo. Ko se je zdanilo in je videl, da so vrata k Rotiji samo priprta, je vstopil. Našel je gospo v naslanjaču. Mislil je, da spi. Na mizi je bil njegov lonček mleka. Popil je. Potem pa ga je groza stresla. Lice gospe Rotiji je bilo bolj belo kot mleko. Zvesti čuvaj je dahnil gorak poljub vanje. Pa ga je mrzlo streslo v vse ude, še v levo nogo in desno roko.«

»Tako je vrnil poljub za poljub. V deveti zimi nekoč je sedel truden na Rotijin grob. Tako so ga našli zjutraj mrtvega. Nič več ga ni zeblo ne v prazen rokav ne v lesen količ.«

»Gospod Frhancé!« je vzkliknila gospa Marija, »ta zgodba! Saj ste jo pisali Vi!«

»Jaz, gospa Marija!« je odvrnil svetlo stari šolnik.

»Pa o roži loški veselo povest?«

»Jaz.«

»In žalostno iz Kranja?«

»Jaz.«

»In siromak Peter Roža?«

»Peter Roža, siromak. Ne hudujte se nanj. Saj brali ste vendar, Vi, rajna Vaša mati in gospa Meta Sajveškako.«

Tako je zrastle tisto uro iz svoje moči gospod svetnik Orešec in je stal poveličan, lepši mimo svojega davnega prednika, božanstvenega Odiseja pred Fajaki, pred kraljem in pevcem in lepo hčerko Navzikajo...

Gospa Marija pa je hitela oznanjat sestri Meti čudno vest. Potem so v Begunjah praznovali v skromni domačnosti zaroko gospodične Anice in gospoda doktorja Juriča. Ženin je povabil gospoda Orešca za svojo

pričo pri poroki. Zdrav, pomlajen se je stari gospod nato poslovil od Begunj, da se vrne na Okroglo. Bila je njegovih starih poti pet a ekloga...

»Ali ne morda zadnja, kakor v lepi pravljici?«

»Zadnja! Sajveš, kako!« — (Konec.)

PESMI.

FRANCÈ VODNIK.

Zapuščen.

Pod zarjami večernimi je šla
moja deklica
in bila je kot noč temná.

Kot rože, ki jih je nosila
večeru njena drobna dlan —
meni so vžgale rano v srcé.

Sam vase sklonjen, bled nad grobom sanj
zaradi nje, ki je v blesku zarij šla,
sem dolgo jokal zapuščene solze vanj...
(Pod belim nebom črni ptič motno vesla.)

A ko zajoka mesec vrh neba,
bo zadnja žalost mimo šla
in omáhnile mi bodo rôke
in omáhnilo mi bo srcé.

Očiščenje.

Kaj sem vam storil, sestré,
da tako temno jokate v me —
ali morda ihtite za moje grehe?
(Jaz sem grešil nad vami, o čiste!)
Kako vaša bela telesa v noč ihte —
oh, odpustite mi, sestré!

Sen in pesem nad vsem stvarstvom bdita
kot lučki zadnji; čezinčez mesečina razlita.
Sam vase kot v brezdno padam jokajoč
in do belega jutra vso noč
mi srčne rane krvave —
oh, odpustite mi, sestré!

Zadnjo rožo venečo roka drži,
s plamenom belim v srcu gori
samotna večna luč kesanja
za svetlo milost odpuščanja...
a božji angel mimo gre —
oh, odpustite mi, sestré!

Na beli poti.

Umrl bom nocoj, ako ne srečam Jezusa
na tej samotni beli poti, beli poti.
Ob njej je dosti koč, a ne odpró ti
nikjer, če prosiš jih darú v imenu Jezusa.

Svetló gori mesec, tak bridko iz oken dehti
rožmarin
— jaz plakam v srčni tesnobi, srčni tesnobi...
Hodim li v mrak ali proti nebeški svetlobi?
Bog in gorjé, če izgreši me popotnik Jezus,
človekov sin!

Umrl bom nocoj, ako ne srečam Jezusa.
O, sestre in bratje, pridite vsi, pridite vsi,
jokajmo, molimo, odpustimo si!
Saj ne živi, kdor nima v srcu Jezusa.

Enak sem pelikanu ...

Enak sem pelikanu v puščavi,
ki presunljivo o samoti toži,
k življenju mrtvi zarod kliče
in si odpira srčni vir krvavi.
Srcé mi je podobno osuti roži —
lističi na tleh so njene čudežne lepote priče.

Rad bi priklical rod vesoljni
k srcu svojemu, k studencem luči:
v vetrovih mrzlih moje klicanje umre,
klicarju mlademu se upanje ne spolni.
Ah, komur so bili dani zlati ključi,
da z njimi sebi, drugim raj odpre!

Enak sem pelikanu v puščavi ...

KRST PRI SAVICI.

Drugo poglavje iz romana.

F. S. FINŽGAR.

Po dvorani je v majhnih gručah stalo nekaj dijakov. V prvi vrsti pa je sedela gospa Srobotnjakova, pokroviteljica dijaške prireditve na korist Družbe sv. Cirila in Metoda, ob njej župan in še stara, a zato tem bolj ognjevitá narodnjakinja, učiteljica Ana. Z nezlaganim spoštovanjem so prišli h glavni skušnji za dramatiziran Prešernov »Krst«. Marko je bil Črtomir. Ni bila zanj odlika samo to, da so mu dijaki ponudili to junaško vlogo; še vse večja je bila, da ga je zahtevala za soigravca slovita, poklicna tragedinja Sonja, ki je dijakom na ljubo pre-

TURNIŠČE, ROJSTVO, FRESKA IZ 1. POL. 14. STOL.

vzela vlogo Bogomile. V dvorani je bilo med skušnjo slovesno tiho, razen nekaj kritičnih pošepetov med dijaštvom, ki pa je bilo vseskozi obzirno. Marko je junačil, da je bil samega sebe vesel. Potiho ga je skrbelo, kako jo izvozi preko prizora, ki je o njem skrivši sanjal, ga tako težko pričakoval, a se ga zaeno bal. In prišel je.

Marko sedi na skali, opira se na meč, strmi v slap, poslušá razgrajanje vodá in mrmra predse svoja razmišljanja. Tedaj se pojavi ribič, za njim duhovni. Marko-Črtomir plane, desnica se oklene mečevega ročaja — a v hipu onemore. Izza debla se posveti sinja obleka Bogomile ...

»O sem, na srce moje, Bogomila!« zahrepeni Marko ves čuvstven, da ga je gospa pokroviteljica z vzdihom pospremila. V tistem trenutku že prifrči kot na krilih Sonja-Bogomila izza kulise, razprostre bele roke, na katerih bleste zlati obročki, in se oklene Marka. Marku obvisé roke ob telesu, nekaj zmedenih besedi še zajeclja, prizora na odru je bilo konec, med dijaki se začúje kihanje.

ki se razbohota v splošen smeh. Celo pokroviteljica se namuzne in nagne k županu: »Ljubiti še ne zna!«

»Čim dlje ne zna, tem bolje zanj,« razloži župan in se, vaje ukazovanja, obrne po dvorani s krepkim: »No!«

Marko vsega tega ni videl in ni slišal. Želel je edinole, da bi se pogreznil in izginil. Toda Bogomila je imela še vedno sklenjene roke za njegovim tilnikom in se mu je smehljala: »Ti moj dobri fant!« Ali tenko je slišala vse iz dvorane, zato se je naglo okrenila: »Gospoda, ta prizor ni kar tako. Midva z gospodom Markom se ga bova vadila posebe. Nadaljujmo!«

Vse je umolknilo. Skušnja je tekla, Marko pa ni bil več igrani Črtomir, bil je sam, kakor je v teh hipih zaživel. Po skušnji mu je Sonja vpricho vseh čestitala: »Gospod Marko, pridite h gledališču!«

Gospa Srobotnjakova je povabila Sonjo in dijake igravce na južino. »Tako prideva, toda prej še oni prizor s Črtomirom — a brez gledavcev!« Sonja je ošinila dijake s hudomušnim pogledom; vsi so zavidali Marka. »Torej, na svidenje, gospa!« in je velela spustiti zastor.

Občinstvo se je razšlo, župan in igravci so spremljali gospo, dijaštvo se je napotilo v krčmo.

»Ljubi Črtomir, sedaj sva sama. Začniva. — Ko pridem izza odra — takole — tedaj me prestrezite — tako — desnico sem — z levico tako — Bodite aktivni — kakor bi šlo zares.«

Zasmejala se mu je, ko je videla, kako koprneče jo gleda Marko, kako mu gre prav za prav zares in baš zato tako brez okretnosti. Sonja je uživala, ko je pritiskala k sebi to krepko, mladeniško postavo, še vso prirodno, kot steblo, ki je bilo pravkar pripeljano z gore in še vse diši po prsti in skali.

»Ne hlinim se Vam,« je govorila naenkrat zresnjena, ko mu je snemala vlasuljo, in je Marko ves srečen stal pred njo kot otrok in od slasti mižal, ker so mu tenki prsti brodili po laseh; »zares ne. Vi imate odlični igravski talent. Ali Vas nič ne mika gledališče?«

Marko je odprl oči, jo gledal in počasi, polglasno odgovoril: »Ne!«

Sonja je videla fantu na dnu srca. Zato se je spet razživela, prijela ga za roke in

prav pokroviteljsko vprašala: »Vi niste imeli še nobene ljubice?«

Marko je zardel, povetil pogled in strašno ga je bilo sram.

»Nisem,« je izjecljal.

Sonja se je spet zresnila in ga po kratkem molku povabila: »Pojdiva h gospe Srobotnjakovi.«

Šla sta oba zamišljena čez trg. Kmečki fant je peljal voz hlodov; prav pred njima je zavihtel bič in zapokal kar v celi melodiji. Sonja si je zatisnila ušesa, fant se je zasmejal. Marko mu je pokimal in ga pohvalil.

»To je zdravje, gospa Sonja!«

»Zakaj je tako neusmiljen?« je bežala gospa v vežo Srobotnjakovo in hitela po stopnicah. Na vrhu je obstala vsa zasopla in se z gesto akterke prijela za prsi. »Počakajva, da se oddahnem. — O, in Vi ste mu dali še potuho,« je požugala Marku s prstom.

»Ne razmem Vas,« je menil Marko; Sonja ga je udarila s pahljačko po rami in povabila:

»Potrkajte!«

Soba je zahrumela, ko je vstopila Sonja. Gostiteljica jo je pospremila na prvi sedež.

»In Črtomir k meni,« je povabila Sonja Marka k mizi.

»Kako, gospa? Ali pojde?« je namignila Srobotnjakova na Marka.

»Kar molčiva, Črtomir,« je velela Sonja; »zvečer bodo videli.«

Dijaki so z zavistnimi pogledi motrili razpaljeno lice Markovo. (Vse dijaštvo je ljubilo in oboževalo umetnico.) Toda Sonja je poprijela s toliko spretnostjo vajeti zabave, da ji ni bil nihče kos in je vse teklo, kakor je vodila ona.

Po južini je učiteljica Ana, ki je iz golega spoštovanja do Sonje doslej molčala, dvignila čašo in napila dijakom abiturijentom: »Živeli Herakleji na razpotju!«

»Herkuleji,« je popravil dijak Joško.

»Saj je vseeno. Za razpotje gre,« je pomagala Sonja učiteljici iz zadrege.

»Da, da, razpotje,« je poprijela gospa županja. »Težke ure,« so dodajale druge gospe, ki jih je Srobotnjakova tudi povabila.

»Kam, gospod Joško?« se je obrnila Srobotnjakova do abiturijenta, ki je nosil brado, dostojno za profesorja.

»Jus!« je odgovoril kratko.

Marko ga je pogledal izpod trepavnic in molčal, dasi je vedel, da nima Joško mature,

da je vso maturo preplesal pri Ocvirku v Kurji vasi in da ima že v žepu sprejem za bogoslovje.

»In Vi, gospod Ivan?« Kodrolasi fant, sloviti tenorist, ki je padel pri maturi za celo leto, se je brez pomisleka odrezal: »Medicino.«

»Ah, da; jus in medicina! Najlepša poklica. Odvetnik je svoboden kot ptica na veji in edino on brez skrbi zabrusi nemškutarjem in vladi bridko v lice. In zdravnik, ah, da, to je največji dobrotnik človeštva. Idealen poklic!«

In šlo je krog mize. In še dva sta napovedala profesuro, dasi sta se javila za bogoslovje. Na vrsto je moral priti seveda tudi Marko.

»No, in naš Črtomir, kam Vi?« se je sklonila čez mizo Srobotnjakova.

Kako se je zgodilo, tega Marko ni umel. Ves čas ga je grizlo pritajevanje tovarišev. Nikogar ni izdal, toda srbelo ga je, da bi vrgel čašo ob tla in bi zavpil: Hinavci! Jasno je bilo, da pride na vrsto. Nejasno pa mu je bilo, kaj bi rekel, ko še resnično sam pri sebi ni dognal, kam bi krenil. In ob tej negotovosti so ga pogledale oči gospe pokroviteljice, začutil je, da se mu smehlja Sonja, in tedaj je planilo samo od sebe iz njega:

»Kam neki? Za Črtomirom — v lemenat!«

Ko je zaslišal samega sebe, se ni prestrašil. Zdelo se mu je, da je napravil dober dovtip. Toda omizje je umolknilo. Mučna tihota je za trenutek prevzela družbo. Dijaki, ki so napovedali neresnico, so si pomagali s cigaretami.

»Ah, da,« je izpregovorila sočutno in slovesno gospa županja, »vem, kaj je matura; moj brat je skoro ponorel, tako se je učil. Vsak je seveda ne more napraviti. Imate čisto prav, da greste v semenišče.«

Pomagala ji je še učiteljica Ana: »Poglejte me, jaz sem tudi samska, dasi sem imela dovolj prilik. (Gospe so se hudomušno muzale.) Delovali boste med ljudstvom iz naroda za narod. Prav imate.«

Tovariš Joško si je grizel ustnice, vest ga je pekla in ni več vzdržal:

»Gospoda, opozarjam vas, da delate tovarišu Marku krivico. On ima namreč maturo z odliko!«

Tedaj je zavrelo. Gospe so vse prek tiščale v Marka: »Oj, Vi navihanec! Da nas tako potegneta! — Seveda, v lemenat h kaki

SELO, JUDA PRI PISMARJIH IN FARIZEJIH,
FRESKA IZ KONCA 14. STOL.

Bogomili. — Saj niste znoreli. — Ta bi bila možka. — — —

Marko je že pripravljaj besedo, da bi se opravičil, češ, zaradi nedolžnega dovtipa me nikar ne obsojajte. Toda tedaj se je oglasila Sonja: »Čeprav pojedete v bogoslovje, midva ostaneva prijatelja, in ko boste župnik, Vas obiščem. Velja?«

»Velja!« je pritrdil Marko in sta trčila.

»Gospodje,« je nadaljevala Sonja, »sedaj pa k vlogam!« In je vstala.

»Ti si tiček,« ga je zavistno podražil na trgu Ivan, ki je nosil fotografijo Sonje kot Stuartke vedno pri sebi.

»Vi ste pa šleve,« se je obregnil Marko in odšel v zapuščeno kuhinjico v čitalnici ponavljat vlogo Črtomira.

Marko je preletel vsebino od vrste do vrste. Toda kmalu je vstal, začel hoditi gor in dol in več mu ni bilo mar vloge. »Kaj sem bleknil — in zakaj? — Ali je slučaj, ali usoda, ali Previdnost — ali moja ničemurnost? Komaj so se shladile šolske klopi, pa ga že vrtinči življenje. Hermina — mati — Sonja — tudi sošolci — in ta njegova beseda — ali naj sedaj zaradi nje grem, kamor morda nisem poklican? Tudi iz ničemurnosti, da ne prelomim besede, da mi ne prileti

nazaj v obraz ‚šleva‘.« Naenkrat mu je postala družba strašno odveč. Pobegnil bi. Stran — stran — od vseh...

Po stopnicah se je že oglašal hrup prihajajočega občinstva. Marko je pogledal na uro. Hitro je zagrabil vlogo in v razburjenosti bral in ponavljal verze, ki so se mu metali in mešali vse križem. Zdelo se mu je, da prav nič ne zna, strah ga je zajel, roke so se mu tresle.

Tedaj je nekdo potrkal.

Sonja je prišla.

»Moj Bog, ali še niste oblečeni? Kaj mislite? Dvorana je že polna.«

»Tako, gospa.«

»Čez pet minut se vrnem, da ponoviva oni prizor.«

»Prosim!«

Marko je zmetal obleko s sebe in se hitro opravil. Prišel je brivec in mu pritrdil vlasuljo.

»Ali smem?« se je spet oglasila Sonja.

»Kakšni ste?« ga je ogledovala. »Dajte, da Vas popravim. Sedite.«

Segla je po ličilu in se lotila obraza in obrvi, in čela. Marko bi bil sedel do ranega jutra.

»No, takole, lemenatarček, sedaj ste dobri.«

Marko jo je nemo pogledal.

»Ali ste se šalili, ko ste rekli, da pojedete v bogoslovje? Povejte mi po pravici.«

»Gospa — gospa —,« se mu je zatikalo — »če bi ne bili Vi že gospa, pa bi ne bil rekel tiste besede.«

Sonja ga je trčila s čopom za puder po ustnicah. »Poskusiva!«

In sta poskusila. Sonja je bila zadovoljna, Marko srečen — — —

Po predstavi je dvorana hrumela od ploskanja. Bogomila je morala opetovano na oder, a vselej je za roko privedla s seboj Črtomira. »Kako je lepa!« so vzdihovale malomeščanske deklice, fantje so pa od občudovanja molčali, a ploskali, da so jih skelele dlani. Gospa pokroviteljica je poskrbela, da se je hitro razneslo po dvorani: Črtomir pojde v bogoslovje. In dekleta so neverno majale z glavami: »Ah, škoda ga je.«

Sonja je za spuščnim zastorom izpuknila najlepšo rožo iz podarjenega šopka in jo dala Marku:

»Za spomin na Bogomilo!«

Ko so izpraznili dvorano in jo priredili za ples, je Ivan šel po Marka. Opozoriti ga

je imel, naj privede Sonjo na ples. Trka na kuhinjska vrata — vse tiho. Odpre. Marka nikjer. Na videz žalosten, v srcu vesel sporoči Sonji, da je Marko zginil in ji ponudi roko ter jo kot predsednik odbora pospremi v dvorano.

Marko je res zginil. Zakaj, si sam ne bi vedel odgovoriti. Vtaknil se je v zakotno krčmo, povečerjal, nato pa jo mahnil iz mesta na poljsko pot. Vse mu je bilo pretesno, vsak človek odveč; v luninem soju je šel sredi spečih polj. Na prsih mu je dehtela Bogomilina roža.

Kosci so vriskaje šli na travnike, ko se je Marko bližal domu. Tiho se je splazil v ‚kevderc‘, se na pol slekel, obstal pri oknu in naslonjen na poličico ob njem začel pisati verze:

Na prsih šopek Bogomile — — —

Pretekli so tedni. Marko je odhajal. Oče, trda grča, mu je stisnil desetak: »Še tole. Več ne morem. Postelji si sam, sam boš ležal.«

Mati pa je krotila solze, ki so se po sinovem odhodu udrle z vso silo. — Toda ni ga vprašala: »Sin, kam greš?«

— — — — —

Za mesec dni je prišlo pismo. V pismu fotografija — bogoslovca Marka in drugega nič. Oče je zmajeval z glavo, mati se je pa skrila v kamro in poljubila sina sliko, ko ga ni resničnega, odkar je shodil, še nikoli.

JULIJAN SEVER.

FRANCE BEVK.

50.

V petih dneh počivanja v postelji se je Julijan od ure do ure jasneje zavedel, kaj je hotel storiti. Pred dekletom ga je bilo sram. Bila mu je druga mati in se je navezal še tesneje nanjo. Šele, ko ga je pogosto vprašala po tem, če kmalu odpotujeta v Florenco, ga je za hip vznemirilo...

V vlaku, ki je vozil čez Apenine, se je razvozlalo najtežje in še ne izgovorjeno, ki je ležalo v srcu.

Nad Pistojo, ki je ležala pokojna v dolini, je dejala Anica: »Poglej, ali ni življenje lepo?«

»Lepo,« je odgovoril Julijan. »In bi ne smelo biti lepo, da bi mi ne bilo žal po njem. In ne grdo, da ne obupam še te ure.«

»Kakšno, hočeš, da naj bo?«

»Tako... kakršnokoli, samo da bi ga smel živeti.«

Po premolku se je opogumila Anica: »V svoje življenje posegati nimaš pravice.«

»Ali sem posegel?« je zbadlo Julijana.

»Hotel si.«

»O tem je težko govoriti. Pravica, ne pravica? Ni konca, če začneš izpraševati in si odgovarjaš. Sicer pa, človek ničesar več ne ve, ko se ima to zgoditi...«

»Ampak čuti.«

»Samo bolečino. Vagoniji se premetuje in se hoče osvoboditi ognja.«

»Kaj bi bil storil?« se je s plakajočo besedo bala Anica.

»Morda bi ne bil nič storil. Saj se še v zadnjem hipu nisem mogel odločiti.«

Julijana je vznemirjal ta pogovor. Da bi gledal svoje dejanje v stanju zavesti in se sodil, je presegalo njegove moči. Potegnil je z roko preko čela, kakor da ga mrzel pot obhaja in se je grenko nasmehnil.

»Vedno se bojim zate,« je dejala Anica. »Vsako minuto nemirno spim.«

»Jaz tudi... Misli na Boga, si dejala. Še nase ne morem misliti popolnoma. Ali ti veruješ?«

»Verujem,« je Anica komaj dahnila.

»Verujem tudi jaz. Ali veruješ trdno? Ne, s čuvstvom veruješ. Jaz sem se mučil z možgani. Premajhni so moji možgani. Toliko vendar vem, da dokler ne bom razrešil tega vprašanja, ne storim ničesar. Čuvstvo pa je zame premalo...«

Anica je bila kot dete pred njim. Gledala je usta, iz katerih so prihajale na videz mirne besede in iskale prostora v dekletovih mislih...

31.

Na Piazza della Signoria v Florenci se je Julijan naslonil na vodnjak; njegov pogled se ni mogel ločiti od okolice. Vsa teža prejšnjih dni ga je hipoma pustila. Vedro nebo je sijalo nad mestom, solnce je sijalo kot v zgodnji pomladi.

Bil je truden in je odšel v hotel. V podvečerne ure je zadremal. Anica je odšla iz sobe.

Ona ni mogla spati. Odkar je prišla v Florenco, je ni pustil nemir. Oči so begale, kakor da iščejo med mnogoterimi domačini in tujci človeka, katerega se bo oko razveselilo in zbal.

Med Julijanovim spanjem se ni mogla premagati in je stopila na ulico. Dasi ni znala jezika, je z muko našla pošto in hotel, ki je bil označen v pismu.

Imela je srečo. Vencelj je bil doma in jo je skoraj z nejevoljo pozdravil. Vanjo pa je sedla pekoča zavest, da ta hip ne dela prav. Stala je za vrati in ni vrnila poljuba, niti odgovorila ni na vprašanje, kje se je tako dolgo mudila.

Čutila je, da mora odgovarjati samo Julijanu. Videla je, da se je v dneh njegovega potovanja ob negi in skrbi tesneje zvezala z njim.

Njeno spremembo je občutil tudi Vencelj. Dasi jo je presojal s prave strani, je videl vseeno, da je odveč in da je neumno, ker je šel isto pot kot onadva.

Ni mogel tajiti ljubosumnja. Zdelo se mu je, da laže presodi, če je v bližini, ko se že sami pogledi razodenejo. Ni maral, da bi se v bodoče vračalo grdo in nesramno v zavest in ga mučilo vse zakonske ure.

Prijel je Anico za brado in je dvignil glavo: »No, kako gre, novoporočenca?«

V Anico je planil val veselja, pozabila je na odgovornost pred Julijanom.

»Ali veš, da naju imajo res za novoporočenca. Le enemu se čudijo...«

Vencelj je vedel komu in se je nasmehnil. »Kadar bova potovala midva, se ne bodo čudili.«

Anici ni bilo do šale. Zresnjena je govorila še nekaj minut, zresnjena se je vrnila v hotel.

Julijan se je bil pravkar prebudil. Če bi bil pazil, bi bil videl, da se je Anica vrnila s ceste. Tako pa je raztegnil roke v zadovoljstvo in dejal:

»Danes mi je dobro. Trdno sem spal.«

Anica je bila razmišljena. Ko sta večerjala v dvorani hotelnega penziona, je trikrat preslišala besede. V podobah pod stropom je njena misel iskala rešitve.

Naenkrat se je razživela. Njene oči so se razgledale prodirno. Dejala je prisiljeno mirno, kot da nič ni.

»Veš, da sem bila zunaj?«

»Da?« je dejal Julijan tesno. Ni mu bilo prav, sam ni vedel zakaj.

Anici je zastala beseda. Od nervoznosti je trepetala, slednjič jo je vendarle izrekla: »Vencelja sem srečala.«

Julijana je zapeklo. Položil je nož in vilice na mizo, izpil je vino do dna. Pijača mu je udarila v obraz, rdečica se je prikazala sredi lica.

»Zato si silila v Florenco?«

Da odvrne sum od sebe, je dejala: »Nameraval je iti že prej; kaj morem jaz za to.«

»Ti si za to vedela.«

Julijan je bil trpek. Anica je zardela in napol v joku se je vdala.

»Saj ne bom govorila ž njim, če ti ni ljubo.«

To mladeniču ni zadostovalo. V neugodnem položaju, v katerem se je nahajal, se je nagnil na stolu in razmišljal. Postal je smešen. Naj stori karkoli, se ni bilo mogoče ogniti temu.

V nejevoljo, ki je prešinila Aničine oči, je dejal: »Kje je?«

»V kavarno naju je povabil.«

Julijan je molčal. Videl je, da svojih poti ne uravnava več sam.

32.

V kavarni je bil koncert. Godba je bila vesela in je glušila govor, ki se ni hotel razmahniti. Vtis prisiljenosti je ležal v besedah; tega vtisa ni bilo mogoče izbrisati, dasi se je Vencelj trudil, da razplodi dobro voljo med njimi.

»Ali Vam ugaja tu?« je vprašal Vencelj.

»V Florenco sem pravkar prišel.«

»Ne mislim na Florenco,« je meril počasi Julijanovo nejevoljo, ki se je hotela odkrižati odgovorov. »Mislim na splošno...«

»Lepa dežela,« je dejal Julijan. »Ljudi ne vidim. Današnji ljudje so za tujce brezpomembni.«

»Preveč je umetnin,« je dejala Anica in pogledala Julijana, ko se je spomnila, da se je prepogosto ustavljala pred modnimi trgovinami.

Julijan je uganil njeno misel in pogled. Nasmehnil se je, ona je pogledala v mizo.

Nato se je izluščila v mladeniču misel, ki je skočila kot iskra v besedo.

»Preveč je umetnin, prav praviš! Preveč je duševnosti. Kar sem videl v Benetkah in tu mimogrede, me dela pijanega.«

Vencelj se je zdravo smehljalo in menil: »Jaz delam kot Anglež. Gledam z očmi, kvečjemu z razumom, ne s srcem.«

»To ni prav. Sodoživljanje je popolno uživanje umetnine. Preveč stoletij je na

enem kupu. In vendar je lepo. Če bi tega ne bilo, čemu bi bilo življenje!«

»Za Vas je zmisel življenja le v podušeavljenju samega sebe!«

Na te besede Julijan ni vedel odgovoriti. Bil je pošten in se je branil subjektivnosti, ker je vedel, da on v marsičem ne more biti splošno merilo.

»Vem,« je dejal nato, »vem, kako je z menoj. Kljub vsemu menim, da jemlje življenje svoj zmisel samo iz duše. Če bi ga jemalo iz telesa, bi bilo samomorov več nego jih je.«

Julijan in Anica sta se spogledala.

»In da jih ni, jim ne brani podušeavljenje, kot pravite Vi. So še drugi vzroki.«

»Kakšni?«

»Vera.«

Julijan je molčal nekaj trenutkov. »Kaj pa je vera drugega, nego podušeavljenje?«

Zdaj je molčal Vencelj. Posvalkal je cigareto med prsti. »Ali smem?«

»O prosim.« Anica mu je prižgala.

V Julijana je šinilo nekaj novega. Razmišljanje preteklih noči je hotelo dobiti oporo. Z živim očesom, kot da se je domislil nekaj posebnega, je vprašal:

»Gospod Vencelj! Obrazložite mi odnos človeka do vere in do Boga!«

Vencelj se je smehljalo. In tiho, kakor da bi bežal iz sobe spečega človeka, se je izmuznil vprašanju. »To so težka vprašanja. Težka, če ne verujete, če verujete, še bolj zagonetna. Bogoslovne prepire rad prepuščam drugim.«

Julijan je na tiho priznal isto tudi o sebi. Vendar mu je bilo žal, da ni mogel niti začeti tega razgovora. Pol nejevoljen je umolknil in se trudno podprl z roko...

»Ali se jutri vidimo?« je vprašal Vencelj.

»V muzejih bi bil rad sam,« je odgovoril Julijan odkrito. »Za popoldne Vas vabim v Fiesole.«

33.

V hotelski sobi je bil Julijan ta večer molčeč. Anica se ni mogla posloviti. Zdelo se ji je, da mora govoriti še nekaj, kakor da je ostalo še mnogo nerazrešenega med njima.

»Danes si boljši.«

»Zopet sem kri pljunil.«

Julijana je držalo razburjenje pokonci. Sedel je in uprl pogled izpod čela v Anico.

»Boljši? On dne do dne sem slabši. Nekaj neznanega me drži pokonci. A čutim, kako se od dne do dne praznijo moje prsi. Nekega dne ostanem prazen. Še srce se bo posušilo in prenehalo živeti!«

»Ne govori tega!«

»Resnica je!«

»Naj bo resnica,« je razburljivo zavračala Anica, »ne govori tega!«

»Kaj pa naj dela duša brez telesa? Telo gine, duša raste. V tej od stoletij upodobljeni duševnosti genijev bo zblaznela. Zdi se mi, kakor da se hoče iztrgati iz mene, bogata, čuvstvena, razbolena in sama. Brez telesa ne more živeti na tem svetu.«

Julijan je stal v pozi pred dekletom. Bil je podoben igralcu, a ni igral. Pljuskalo je čez robove.

Ženska na te besede ni mogla reči ničesar. Še slutila ni docela njih pomena.

»S čim naj ti pomagam?«

»Ti ne pomagaš, ti razdiraš.«

Anica se je dvignila. Bolestna beseda jo je oplazila do bolečine. Ne da bi vprašala, jo je Julijan razumel. »Čemu si pripeljala tega človeka?«

»Jaz ga nisem pripeljala.«

»Dogovorjena sta bila.«

Ni mogla utajiti. Njegova razbolena natura je nagonsko slutila kot natura ženske. Oči so dobile blesk.

»Glej,« je dejal, »ni mi do laži. Ni mi do... Povem ti, ljubosumen sem. Smešno je sicer, biti jetičen, na smrt obsojen in ljubosumen. Morda sem ti celo rekel, da ne misli name, imej drugega, a sem sam sebi lagal. Ne več, ne manj kot človek ne morem biti.«

Njegov glas se je zvišal, Aničina roka ga je poiskala.

»Vse sem izgubil, upanje v zdravje, življenje... samo ti si mi ostala. Vedel sem, da te ne morem priklepiti nase, a upal sem, da boš vsaj ti moja idealna last do zadnjega hipa. Potem pojdeš svojo pot.«

»Ali nisem tvoja? Kaj sem ti storila?«

»Ne, nisi moja. Nočem, da kdo meri najine stopinje in greni poglede, ki so itak zlagani. Sam sem hotel biti, sam... Nato umreti.«

Pet minut molka je sledilo tem besedam. V teh minutah molka se je Anica borila.

»Jutri mu rečem, naj odide.«

In bilo ga je sram, kot je moškega pred moškimi ljubosumnja sram in je dejal: »Ne reci mu ničesar!«

Fiesole je raj. Bregovi so polni vrtov in vil, pobočja so pokrita z oljkami, ki se svetijo v svetlobi zahajajočega solnca kot srebro. Vse, kar nesejo oči, samo srebro. V globini je florentinsko mesto, za njo teče reka Arno.

»Tu bi živel,« se je Anica oklenila Julijana. Ta pa je želel biti vrh Šmarne gore in gledati na Ljubljansko polje.

Anica je razodevala s pogledom in vedenjem, da je Vencelj odveč. Julijan je občutil to in mu ni bilo prijetno spričo človeka, ki hoče imeti za ženo bitje, ki se na videz oklepa njega.

Z izgovorom se je nekajkrat iznebil njenih oklepajočih rok. Anica je zamišljena šla poleg njega, ker ga ni razumela.

Ko je v revni frančiškanski cerkvi pokleknila pred železno ograjo, je otroško molila, naj jo Bog reši stiske, v kateri visi. Čudno razklano je bilo njeno srce in ni vedela, kaj naj počne, dasi je razum že odločil, ker ni mogel drugače odločiti.

Vencelj in Julijan sta stala s klobukom v roki za njo in mislila vsak svojo misel. Julijan je gledal uboštvo cerkve. Čutil je, da ga vleče mrak na kolena, da se duša sama od sebe uklanja. V malih celicah, ki jih razkazujejo tujcem, je obšlo Julijana hrepenenje, da bi ostal v njih. Kakor v nizki kletki, stisnjeni med stene in ubogo pohištvo, so ustvarjali iz duha. Velika mrtvaška glava jih je opominjala...

On pa se boji smrti. Ne, ker bo moral opustiti dobra in koristna dela, ampak ker bo moral pustiti življenje. Ti ljudje pa so hoté umrli in so pustili živeti samo duha.

Julijan se je sebi nasmehnil. Pod ozkimi stopnicami jih je pričakoval suh frančiškan in ponudil podobice.

»Tega vprašajte o Bogu!« se je ponorčeval Vencelj.

»Ta ve manj nego midva, a veruje in je bolj srečen.«

V minuti, ko sta bila Vencelj in Anica sama, je dejal Vencelj: »Ta človek ne bi bil smel izvedeti, da sem jaz tu...«

Anica je molče skomizgnila z rameni.

Ko so se pozno v noč vrnili v mesto, se je Vencelj poslovil z opombo, da naslednji dan odpotuje. Ni povedal, kam. Julijan se je brez hinavščine zavzel. Ta večer mu je bil Vencelj skoraj ljub. (Konec.)

MARIJINO OZNANJENJE.

PAUL CLAUDEL.

Misterij v štirih dejanjih z uvodno igro.

IZ FRANCOŠČINE PREVEL ANTON DEBELJAK.

Četrto dejanje.

1. prizor.

Noč. Dvorana kakor v prvem dejanju, zapuščena.

Svetiljka gorí na mizi. Vnanja vrata so priprta. Mara vstopi; prihaja od zunaj in previdno zapre duri za seboj. Za trenutek postojí sredi sobe, obrnjena proti durim, in prisluša. — Nato prime svetilnico ter odide potihoma skozi druge duri. — Prizorišče ostane v temini. Vidi se samo tleča žerjavica v ognjišču.

2. prizor.

(V daljavi ponovno nekdo zatrobi na rog. Klici. Nemir na pristavi. Zatem loputanje vrat in cviljenje voza, ki se bliža. Krepko trkanje.)

Glas od zunaj (kriči): Aló!

(V gorenjem nadstropju zažvenketa okno, ki se je odprlo.)

Jakobov glas: Kdo je spodaj?

Glas od zunaj: Odprite!

Jakobov glas: Kaj bi radi?

Glas od zunaj: Odprite, pravim!

Jakobov glas: Kdo pa ste?

Glas od zunaj: Odprite, pa boste zvedeli!
(Odmor.)

(Jakob pride v sobo s svečnikom v roki; otvori. — Črez nekaj trenutkov vnide Peter Craonec, nesoč na rokah zašgrnjeno žensko telo. Oprezno ga položi na mizo, potem se vzravna. — Moža si gledata ob svečni luči iz obličja v obličje.)

Peter Craonski: Jakob, ali me ne poznate več?

Jakob: Peter iz Craona?

Peter Craonski: To sem jaz. (Gledata se.)

Jakob: Pa kaj ste mi prinesli sem?

Peter Craonski: Našel sem jo napol zakopano v svoji peščeni jami, tam, kamor hodim iskat,

kar potrebujem za svoj plavž, in pa po malto; ležala je pod celim vozivom peska, nad njo pa so bila poveznjena kola s snetimi kolesi.

Živa je še. Jaz sem se odločil, da Vam jo prinesem semkaj.

Jakob: Zakaj pa sem?

Peter Craonski: Da bi vsaj umrla pod očetno streho!

Jakob: Tukaj je samo ena streha, in sicer moja.

Peter Craonski: Jakob, to je Violana.

Jakob: Nobene Violane ne poznam.

Peter Craonski: Ali niste nič slišali o dobnavski Gobavki?

Jakob: Kaj mi to mar?

Drug drugemu si praskajte uljesa, vi gobavci!

Peter Craonski: Jaz nisem več gobav, že davno sem ozdravel.

Jakob: Ozdravel?

Peter Craonski: Bolezen se je od leta do leta umikala in zdrav sem spet.

Jakob: In tale tudi vsak čas ozdravi.

Peter Craonski: Vi ste bolj gobav kakor ona in jaz.

Jakob: Ampak meni se noče, da bi me kdo motil v moji peščeni.

Peter Craonski: Pa še če bi bila ona grešila, bi se vendar morali spominjati.

Jakob: Kajne, poljubila Vas je?

Peter Craonec (jo motri): Na žalost, ubogo dete!

Jakob: Nekaj giblje, vidim, zaveda se.

Peter Craonski: Samega pustim Vas z njo.
(Odide.)

3. prizor.

(Jakob sede za mizo in molče bulji v Violano.)

Violana (se osvesti ter iztegne roke): Kje sem, kdo je tu?

Jakob: Na Šmarju. In jaz sem poleg Vas.
(Premor.)

Violana (z nekdanjim poudarkom): Pozdravljeni, Jakob! (Molk.)

Ali ste še jezni name?

Jakob: Rana še ni zaceljena.

Violana: Ubogi mož!

Nisem li trpela tudi jaz nekoliko?

Jakob: Kdo Vam je velel poljubljeni onega gobavca?

Violana: Jakob! takoj mi morate povedati, kar mi imate očitati, potem pa mir besedi o tem.

Toliko drugega si morava povedati, in še enkrat bi rada slišala iz vaših ust besede, ki so mi bile tolikanj pogodu: »Ljuba Violana! Sladka Violana!«

Kajti samo malo časa morem biti z Vami.

Jakob: Nič drugega Vam nimam povedati.

Violana: Pojdite semkaj, malopridnež Vi!
(Pristopi k njenemu ležišču.)

Še bliže k meni.

(Pograbi ga za roko ter ga potegne k sebi. On nerodno poklekne ob njeni strani.)

Jakob, verujte mi. Prišežem pred Bogom, ki naju vidi!

S Petrom Craonskim nisem počela nič hudega.

Jakob: Čemu ste ga pa potlej poljubili?

Violana: Oh, bil je tako žalosten in jaz tako blažena!

Jakob: Ne verjamem Vam.

(Za trenutek mu položi svojo dlan na glavo.)

Violana: Mi sedaj verjamete?

(Obličje si skrije v njeno obleko in pridušeno ihtí.)

Jakob: Oh, Violana! neusmiljena Violana!

Violana: Ne neusmiljena, ampak blaga, blaga Violana!

Jakob: Potemtakem je res? Kajne? Samo mene ste ljubili?

(Molk. Podá mu še drugo roko.)

Violana: Gotovo je bilo prelepo in srečna bi bila preveč.

Jakob: Grozovito ste me varali!

Violana: Varala? ne, srebrni sren ni bila laž.

Jakob: Kaj naj bi si bil mislil drugega, Violana?

Violana: Da ste mi zaupali, kdo zna, morda bi me bili ozdrávilí.

Jakob: Da ne bi bil smel verjeti lastnim očem?

Violana: Pač. Svojim očem ste morali verovati, to je res.

Gobavka se ne jemlje za ženo, tudi ne nezvestnica.

Jakob, naj ti ne bo žal. Glej, boljše je tako.

Jakob: Ste vedeli, da me Mara ljubi?

Violana: Vedela sem. Moja mati sama mi je to povedala.

Jakob: Tako se je proti meni vse zarotilo z njo!

Violana: Na svetu je že zadosti gorjá.

Čemu bi želeli še drugim bolečin? To ni nikomur v prid.

Jakob: Kaj pa bo z mojo?

Violana: To je druga reč, Jakob. Ali nisi vesel, da si z menoj?

Jakob: Sem, Violana.

Violana: Kjer sem jaz, tam je potrpljenje in nobenih nadlog. (*Molk.*)

A velika je boleost svetá.

In prav težko je trpeti in ne vedeti, čemu.

Ali kar je drugim prikrito, sem jaz izvedela in te hočem naučiti.

Mar nisva bila že zadosti dolgo ločena? naj morda še nadalje to pregrajo gledava? Ali naj naju razdruži še smrt?

Vse minljivo je bolnó, vse neminljivo pa trpí.

Blagor mu, kdor trpí pa ve, čemu! Sedaj je moja naloga končana.

Jakob: Moja pa se pričinja.

Violana: E, kaj bi tisto! se ti zdi tako gorjupa čaša, iz katere sem pila jaz?

Jakob: Tako sem Vas izgubil na vekomaj!

Violana: Povej, zakaj izgubil?

Jakob: Umrla boš!

Violana: Jakob, razumi me!

Čemu je najlepša dišava, če je v posodi zaklenjena? Prav za nič.

Jakob: Resnično, Violana.

Violana: Čemu mi je bilo to telo, kakor da mi je skrivalo srce, da ga nisi videl, ampak si videl samo zunanja znamenja na tem ubornem ovoju.

Jakob: Bil sem trd in zaslepljen.

Violana: Sedaj sem vsa razbita in vonjava puhtí.

In glej, sedaj mi vse verjameš, samo ker sem ti na glavo položila rokó.

Jakob: Vêrujem. Ne dvomim več.

Violana: Pa reci mi, kje je v vsem tem pravičnost, o kateri si tolikanj ponosno govoril svoje dni?

Jakob: Ponosen nisem več.

Violana: Vidiš, pusti pravičnost, kjer je. Ni naša stvar, da bi jo klicali, jo privajali.

Jakob: Violana, kolikanj si pretrpela v teh osmih letih!

Violana: Nisem zaman. Mnogo stvari se spali na ognju gorečega srca.

Jakob: Osvoboditev je blizu.

Violana: Blagoslovljena roka, ki me je vodila nocoj!

Jakob: Katera roka?

Violana: Po hrano sem si šla, in ko sem se vračala, me je ta roka prijela in me potegnila za seboj.

Jakob: Kam?

Violana: Tja, kjer me je Peter Craonski našel.

Pod velik kup peska, na meni je ležal tovor polnega vozá.

Sem morda sama tja zašla?

Jakob (vstane): Kdo je to storil? Za Boga milega! Kdo je to storil?

Violana: Ne vem. Saj tudi nič ne de. Ne rôti se.

Jakob: To pride že na dan.

Violana: Saj ne, nikoli tega ne izveš.

Jakob: Povej mi vse.

Violana: Vse sem ti povedala. Kaj bi siroto slepo še izpraševal?

Jakob: Ne izogneš se.

Violana: Ne razdiraj praznih besedí. Le malo časa mi je prebiti s teboj.

Jakob: Ostane mi Mara za vekomaj.

Violana: Tvoja žena je in moja sestra, istega očeta imave in isto mater in sve od istega mesa, obe s tega pobočja šmarskega.

(*Molk. — Jakob stoji trenutek nepremično, kakor bi se skušal ovladati. Nato zopet sede.*)

Jakob: Na Šmarju ni več nobene redovnice.

Violana: Kaj deš?

Jakob: Zadnja je umrla lani o božiču. Nobena usta se več ne obračajo na spovedno mrežo v cerkvi, materi rednici tega svetega samostana. Tako nam je pravil duhovni, njih dušni pastir.

Violana: Božji grič

je mrtev, in medve si delive dedino, Mara pa jaz.

Jakob: In Violana je bila skrivna mladika na svetem Drevesu, vzrasla iz podzemske korenine.

Bog mi je ne bi bil odvzel, ko bi bila do vrha napolnjena z menoj in nič praznega v njej, ko bi ne bilo v njej »božjega deleža«, kakor pravijo ženske.

Violana: Kaj si hočemo? tudi tako je prav!

Jakob: Ostani! nikar ne hodi proč!

Violana: Ostanem, nikamor ne grem.

Slišiš, Jakob, se še spominjaš one opoldanske ure in velikega vročega solnca, in kako sem ti pokazala gobe pod svojimi neдрji?

Jakob: Ah!

Violana: Še pomniš? naprej sem ti povedala, da me ne boš mogel nikoli več iztrgati iz svoje duše!

Toliko mene je odslej za večno v tvoji duši.
Ne maram več, da bi bil vesel, ne spodobi se,
da bi se še kedaj smejal,

dokler si še daleč od mene.

Jakob: Oh! Oh! Violana!

Violana: Imej od mene to, preljubi moj:
skupno vero v križ, grenkost, gorjupo kakor
mira,

gorést bolnika, če vidi senco na kazalu, brid-
kost duhá, ko ga doseže klic.

In v letih si že dovolj. Samo mladost se vda
težkó.

Jakob: Od mene pa nisi ti hotela nič!

Violana: Meniš, da nimam od tebe nič?

Jakob: Moja mati me je imela.

Violana: Tudi meni, Jakob, si storil dosti
hudega!

Jakob: Ti si devica, in pri tebi nimam deleža.

Violana: Kako? mar naj ti vse povem?

Jakob: Kaj pa prikrivaš še?

Violana: Vidim, da moram. Zdaj ne kaže nič
več pridržavati.

Jakob: Govôri razločneje.

Violana: Ali ti niso rekli, da je tvoj otrok
mrtév?

Lansko leto, ko si šel po opravkih v Rheims?

Jakob: Različni ljudje so mi pravili tako.
A Mara prisega, da je samo spal.

In nikoli nisem mogel izmamiti vse zadeve
iz nje.

Pravijo, da je šla k tebi na obisk.

Nazadnje bi bil pa vendar izsledil vso stvar.
Že davno bi bil rad na čistem s tem.

Violana: Sevé. Pravico imaš izvedeti, kako
in kaj.

Jakob: Kaj pa je hotela od tebe?

Violana: Nisi zapazil, da deklica nima več
onih oči kot prej?

Jakob: Zdaj so modre kakor tvoje.

Violana: Bila je božična noč. — Da, Jakob,
res, bila je mrtva v istini. Telesce ji je bilo
otrpló in mrzlo kakor led.

Jaz vem; vso noč sem jo pestovala.

Jakob: In kdo ji je vrnil življenje?

Violana: Edini Bog in poleg Boga
vera in obupnost njene matere.

Jakob: Kaj pa ti, mar nisi imela nič opraviti
pri tem?

Violana: O Jakob, edino tebi razodenem ve-
liko skrivnost.

Resnično, ko sem čutila na svojem životu to
mrtvo truplo, Jakob, dete tvoje krvi...

Jakob: Oh, moja Pepelčica!

Violana: Jo imaš jako rad?

Jakob: Naprej.

Violana: ...Se mi je srce krčilo, in presunil
me je meč.

Kar sem držala v naróčaju, to je bilo torej
moje božično vozilo in je bilo vse, kar je ostalo
od naše rodbine: mrtev otrok!

Vse, kar naj bi bila prejela od tebe svoj
živi dan.

In poslušala sem Maro; brala mi je božjo
službo za sveto noč: slišala sem o detetu, ki
nam je bilo dano, blagovest rádoti.

Ah, nikar ne govôri, da si mi čisto tuj! Ne
govôri, da ne vem, kaj se pravi trpeti po tebi!

In da ne poznam popadkov in ločitvenih
bolečin žená, ki življenje dajejo!

Jakob: Pa menda ka-li ne trdiš, da je otrok
res od smrti vstal?

Violana: Kar vem, je to, da je bil mrtev in
da sem nenadno začutila, kako je z glavo v me
zadel!

In mahoma je iz mene šinilo življenje v enem
samem pramenu in vnovič mi je zacvetel omrt-
veli moj život!

Ah, jaz vem, kako je to, kadar ta usteca na
slepo iščejo, in poznam te neizprosne dlesne!

Jakob: O Violana!

(*Molk. — On hoče vstati. Violana ga na rahlo
pridrži, da obsedi.*)

Violana: Ali mi sedaj odpustiš?

Jakob: O ženska lažnivost! Ah, prava hči si
svoje matere!

Ne tebi, ne tebi, ni res? hočeš, da naj od-
pustim?

Violana: Komu pa drugemu?

Jakob: Čigava je tista roka, ki te je nocoj
prijela za tvojo in te tako prijazno vodila?

Violana: Jaz ne vem.

Jakob: Meni pa se zdi, da vem.

Violana: Ti nič ne veš. Prepústi to nam, to
so ženske reči.

Jakob: Moja reč pa je, pravično razsoditi.

Violana: Pusti no pri miru svojo pravičnost!

Jakob: Vem, kaj naj zdaj počnem.

Violana: Prav nič ne veš, ubožček moj, o
ženskah ničesar ne uměš,

kako so uborne in kako nespametne in trdo-
glave in kako vedno razumejo zgolj eno stvar.

Glej, da si ne izpridiš vsega z njo kakor
z menoj.

Je bila res le njena roka? Jaz nič ne vem.
Ti pa tudi ne. Čemu po tem pozvedati?

Ohrani, kar imaš. Odpústi.

Mar tebi nikdar in nikoli ni odpustil še nihče?

Jakob: Jaz ostanem sam.

Violana: Sam nisi, ko imaš prezalo dete, ki
sem ti ga podárila, in Maro, mojo sestro, ki je
tvoja žena in kri moje krvi. Kdo te, razen
mene, bolje pozná?

Tebi je treba moči in dela, treba ti je dolo-
čene dolžnosti pa izvršene stvari.

Zategadelj imam jaz pesek v laseh.

Jakob: Moja sreča je šla po vodi.

Violana: Po vodi je šla, pa kaj za to? nihče
ti ni obetal sreče. Delaj, to je vse, kar se od
tebe zahteva.

(*In Šmarje je edinole tvoje odsihdob.*)

Vprašuj staro zemljo, s kruhom in z vinom
ti bo vselej odgovarjala.

Jaz pa sem dodelala in se preselim odtod.

Slišiš, koliko časa traja dan, daleč od mene? skoraj bo minil.

Potem pa, ko prideš na vrsto ti in ko boš čul, kako se škripaje odpirajo velika vrata, potem bom že jaz tamkaj in ti odprem. (*Molk.*)

Jakob: Oj moja nevesta v cvetnem gaju, pozdravljena!

Violana: Se še domišliš?

Jakob! pozdravljen, Jakob!

(*Prvi jutranji zor posveti na njeno ležišče.*)

Sedaj me moraš odnesti v stran.

Jakob: Odnesti te?

Violana: Tu ni pravi kraj, da bi umirala gobavka.

Daj me spraviti v ono zavetišče, ki ga je moj oče napravil za nesrečnike, ob vznožju šmarja. (*Hoče jo pobrati. Ona zamahne z roko.*)

Ne, Jakob, nikar, ne Vi.

Jakob: Kaj niti te zadnje dolžnosti proti Vam?

Violana: Ne, Vi se me ne smete dotekniti.

Pokličite Petra Craonskega.

Gobav je bil, pa ga je ozdravil Bog. Njemu se ne studim jaz.

In vem, da sem mu kakor brat, ker ženska nima več moči do njegove duše.

(*Jakob gre ven in se čez nekaj trenutkov vrne s Petrom Craonskim. Ona ne reče nič več. Oba jo molče gledata.*)

Violana: Jakob!

Jakob: Violana!

Violana: Je bila dobra letina in žito lepó?

Jakob: Tako, da nismo vedeli, kam bi z njim.

Violana: Ah!

Kako je lepa obilna žetev!

Res, celo sedaj se zmislím na to in se mi zdi, da je lepo.

Jakob: Prav praviš, Violana.

Violana: Kako je lepo

živeti! (*prav tiho in z globoko iskrenostjo*) in kako je božja veličast brez mej!

Jakob: Živi torej in ostani pri nas.

Violana: Ampak lepo je tudi umirati! Tedaj je vse dopolnjeno, in tedaj nas polagoma pokrije temina, prav gosta, gosta senca. (*Molk.*)

Peter Craonski: Nobene besedice ne reče več.

Jakob: Vzemite jo, nesite jo, kamor sem Vam dejal.

Meni namreč ne dovoli, da bi se je doteknil.

Prav na rahlo! Na rahlo, na rahlo, slišite?

Ne delajte ji bolečin.

(*Odideta, Peter nosi telo. Vrata ostanejo odprta. — Dolg odmor.*)

4. prizor.

(*Na pragu se pojavi Andrej Vercors v romarski obleki, s palico v roki in s torbo na plečih.*)

Andrej Vercors: Odprto?

Je li hiša prazna, da so vse duri na stežaj?

Kdo prihaja sem tako zarana, prej ko jaz, ali kdo je šel ven? (*Dolgo se ozira naokoli.*)

Poznam jo, staro dvorano, nič izpremenjenega.

Tukaj ognjišče, tu je miza.

In pa stropi s trpežnimi bruni.

Z menoj je kakor z živaljo: na vse strani pase in zavoha svoj brlog in svoje gnezdo.

Pozdravljena, hiša. Tvoj gospodar, ki se je vrnil domov.

Pozdravljeno, Šmarje, visoki stan!

Oddaleč, že včeraj zjutraj in predvčeranjim sem spoznal na grebenu utrdbo s petimi turni.

Ampak zakaj le ne zvoné zvonovi več? ne včeraj ne davi

nisem slišal na nebu devetih zamolklih udarov, ki Jezusa v srcu Marijinem trikrat po trije naznanjajo.

O Šmarje, kolikokrat sem moral na tvoje zidove misliti,

ko sem z ujetima nogama črepal vodo na vrtu starca v Damasku. (Oj teh juter pa neizprosnega popoldne! Oj to roženkransko črepalo na korce brez kraja in konca, oči pa venomer uprte v Libanon!)

In vse dišave tujih krajev so meni toliko kot nič,

ako duham ta orehov list, ki sem ga med prsti zmečkal!

Pozdravljena, krepka in služna zemlja! V pesek se tod ne sadí, pa tudi v mehko naplavino ne,

sama trdna tla preoravaš z lastnim životom, z lastno silo in s pomočjo šestih volov, ki vlečejo, in le polagoma se privali velikanski reženj izpod lemeža.

In kakor daleč sega oko, odgovarja slednja stvar naporu možatemu.

Vsa svoja polja sem že pregledal in videl, da je vse lepo opravljeno, kakor je treba. Bog si ga bodi zahvaljen. Jakob razume svojo reč. (*Položi torbo na mizo.*)

O zemlja, iskat sem šel zate malo prstí,

malo prstí za svoj pokop, one, ki si jo je sam Bog izbral v Jeruzalemu za svoj grob.

(*Prestanek.*)

Snoči se nisem maral vrniti. Počakal sem belega dne.

Prenočil sem na kopici sirove slame, ta čas sem premišljal, spal in molil, gledal, se spominjal, hvalil Boga,

vmes pa vlekel na uho, če ne bi morda zaslišal glas svoje žene ali svoje hčere Violane ali pa otroško vekanje.

Ko sem se zbudil, se je že po malem danilo: in svetla danica je prišla iz Arabije in tam gori nad mračno šmarsko rebrijo zasijala kakor klicar, ki stoji v daljavi sam!

In odrinil sem domov.

Alà! Kaj ni nikogar tu?

(*S svojo gorjačo tolče po mizi. — Zavesa pade ter ostane nekoliko časa zatvorjena.*) (Konec.)

TURNIŠČE, ANGEL, FRESKA IZ 1. POL. 14. STOL.

UMETNIŠKO PREKMURJE.

FRANCE STELÈ.

Po vojni se je naša misel, ki je poprej snovala po oddaljenih svetovih, usmerjena po znanstvenem načrtu, ki je bil tuj problemom naše zemlje, vrnila v domovino in z elementarno silo osredotočila svoj pogled na rodno zemljo, da ji izsili iz nemih, kot za večni molk v stalne oblike vklenjenih potez besedo o njeni skrivnosti, o njenem bistvu, o njenih borbah in doživetjih. Osvobodena stoletne službe tujim načrtom, je naša misel sedaj šele našla osnovni, znanstvenemu raziskavanju in spoznavanju življenje vli-vajoči stik z grudo, ki edini more podeliti našemu delu ono družabno in človeško pomembnost, katero cenimo pri vsakem delu, porojenem iz polne osebnosti in ne iz papirne kabinetne učenosti. Tradicionalni provincializem, ki nas je delil na Kranjce, Štajerce, Korošce, Primorce, Prekmurce in Benečane, nas je tudi v znanstvenem delu omejeval toliko, da so le redki med nami videli preko teh mej in objeli vse Slovenstvo, po katerem smo instinktivno žejali. Zedinjena Slovenija prvih povojnih let pa nas

je na mah izpremenila in usmeritev naše provincializirane znanstvenosti je postala iz geografično omejene usmerjenost na kulturno skupino, ki jo tvori Slovenstvo. Nevarnost za naše pode-dovane jezikovne meje je iz središč mirnega snovanja pritegnila našo pozornost k mejnim, najbolj občutnim delom našega naroda in na-enkrat so se nam pokazale komponente nove orga-nične zgradbe, po kateri stremi naše spoznanje, da opredeli osnovne poteze naše duševnosti in značaja ter ju biološko, psihološko in zgodovinsko utemelji. Skozi dotlej podvezane žile je zaplala močna struja krvi na vse strani do skrajnih mej našega narodnega telesa, do koder je tipala poprej samo bleda, pogosto le plaha slutnja. Ta spontana izpopolnitev krvnega ob-toka nam je čez noč vključila v organizem tudi Prekmurje in ko smo prvič nemoteno potovali po prekmurskih ravninah in gričih in doživljali, da je naša Panonija to- in onstran Mure enota po pokrajinskem značaju, po ljudeh, ki na nji prebivajo, in po njih govoric, nam je bilo ne-izrečeno milo, in nekaj široke slovanske narave, brezbrežne v valovanjih njene duševnosti, se je zgenilo v nas, ko smo s par sto metrov visokih razglednih točk na Goričkem objeli svetove in obzorja ter doživeli pokrajinska razpoloženja, ki so nam, navajenim gorskih panoram, popolnoma tuja. Kot spomin na daljno pradomovino našega rodú se poraja v tem svetu v brezni duše, ki se šele tu zavé svojih širin in globin, dočim jo naše alpsko okrožje oklepa v trdne oblike nalik mirnim jezercem, ki mirno zrcalijo nebo nad seboj in jih nevihta le redko razburka do dna. Za pokrajino in ljudstvom pa smo sedaj doživeli tudi umetnost Prekmurja.

Prekmurje ni bogato umetnostnih spomeni-kov in se v tem oziru prav vidno loči od ostale Slovenije, celo od sosednjih Slovenskih gor. Nič več ne pozdravljajo tu potnika z gričkov bele cerkvice in neizčrpni v valovanju obrisov svojih streh njihovi zvoniki, redke so starejše stavbe celo v mestih, in tudi gradovi, predstavniki fevdalnega družabnega reda, ki se je tu vzdrževal do najnovejšega časa, so po večini arhitektonsko skromnejši od naših in skriti v obširnih parkih, in le dolge vrste vitkih topolov znanijo njihov položaj daleč čez ravnino.

Gotovo je tudi, da ni spomeniška posest nobene druge naše pokrajine pretrpela toliko nevarnosti in katastrof kakor prekmurska.* Ostanke zgod-ne slovanske kulture dobe Pribine in Koclja je popolnoma uničil madjarski naval. Spomenike nove, po umiritvi Madjarov nastale pozno-srednjeveške krščanske kulture v Prekmurju so poplavili, uničili in oškodovali veliki turški

* Prim. o tem dr. Fr. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana, 1926, in isti, Gradivo za prekmursko zgodovino v Časopisu za zgod. in nar., XXI., str. 1 sl.

pohodi proti Dunaju. V 17. stol. so cerkvene stavbe in njih opreme veliko trpele vsled razširjenja protestantizma. Razen tega so mestoma močno škodovale naravne katastrofe. Nova, mirnejša in konstruktivnejša doba, katere do danes ni prekinil noben bolj dalekosežen dogodek, se začne šele koncem 17. in začetkom 18. stol., toda tudi v tej ne opazamo na prekmurskih umetnostnih spomenikih tistega razmaha in elementarne sile, ki se javlja v baročnih spomenikih ostale Slovenije. Celo grajske stavbe, ki so jih stavile zelo ugledne in vplivne madjarske plemiške rodbine, ne dosegajo niti od daleč sijaja štajerskih vrstnic in kot arhitektonska tvorba se odlikuje edino grad grofa Szapáryja v Murski Soboti.

Občutno decimirana po zgodovinskih in naravnih katastrofah pa je prekmurska spomeniška posest vendar prinesla Sloveniji lepo doto, ob kateri se z zanimanjem ustavi zgodovinar pa tudi estetsko razvajeno oko večkrat pride na svoj račun.

Zanimivi so v prvi vrsti spomeniki cerkvenega stavbarstva in gotskega slikarstva, dočim so spomeniki starega kiparstva skrajno redki in poznam le eno važno skupino iz poznogotske dobe v sedeči Madoni z detetom v velikem oltarju in 4 reliefih v zakristiji (Oznanjenje, Obisk pri teti Elizabeti, Rojstvo, Sv. Trije kralji — deli krilnega oltarja) cerkve v G. Lendavi.

Najvažnejši ostanek romanske arhitekture v Prekmurju predstavljata sedanji prezbiterij stare cerkve v Turnišču in rotunda na Selu. Obe sta izraz lokalne, krajevnim razmeram prilagojene stavbne šole. Važno je namreč, da je stavbni material obeh opeka, domače gradivo v deželah, kjer ni kamna, tako da postanka te šole ni mogoče iskati zapadno, ampak edino vzhodno od Prekmurja proti ogrski ravnini.

Romanska cerkev v Turnišču (sedanji prezbiterij stare cerkve) ima 10×5 m veliko pravokotno, prvotno z ravnim stropom pokrito ladjo in na vzhodni strani polkrožno, s polkupolo pokrito apsido. Na zunanjsčini je stena nad podzidkom z valjasto profiliranim vencem iz opeke, okrašena s peterimi, na vrhu šilastimi, v eni stopnjičasti zarezi profiliranimi vglobinami v obliki masivne slepe arkade. Na jugovzhodni strani je ohranjeno eno prvotnih majhnih ozkih šilastih oken. Ta prvotna cerkev je bila v 2. pol. 14. stol. izpremenjena v prezbiterij večje gotske stavbe s tem, da je bila prvotna ladja obokana s križnimi rebrastimi svodi, v apsidi pa so napravili bržkone na prvotni podlagi novo veliko okno ter polkrožno steno zunaj v zgornjem delu otesali v obliki treh stranic osmerokotnika.

Cerkev na Selu je rotunda na krožnem temelju (premer 6,55 m). Steno završuje znotraj geometrično profiliran zmeren venec iz opeke, nad njim pa se dviga kupola polkrožnega prereza. V pritličnem delu ima stena v razdaljah po 50 cm polkrožno završene, 1,10 m široke, 1,75 m visoke dupline, ki so sedaj po večini zazidane. Zunanjsčina ima kamenit podzidek, stene so okrašene s plitvimi pilastri brez kapitelov, nad njim je

TURNIŠČE, FRESKA S SCENO IZ KRONIKE KRALJA LADISLAVA (1489).

razmeroma bogat, iz opeke zložen venec, podprt s konzolami, in obstoječ iz zobčastega pasu med dvema glatkima pasovoma, na vrhu pa iz valjastega, zmerno napušččenega zaključka.

Dočim cerkev v Turnišču kaže že na bližino gotike, se ta na Selu nikjer ne javlja, vendar pa mislim, da časovno ne bosta preveč oddaljeni druga od druge.

Najvažnejšo naslednjo skupino arhitektur predstavljajo gotske cerkve iz srede in druge polovice 14. stol., ki se vsled svojih skupnih potez ločijo od gotskih arhitekturnih skupin v ostali Sloveniji in je izvor njihovega sloga nedvomno iskati tudi nekje na teritoriju severno ali severovzhodno od Prekmurja. Tip predstavlja stavbo s pravokotno, z ravnim stropom prekrito ladjo, prezbiterij, obokan z rebri, s skulpiranimi sklepniki in konzolami je zaključen s 3 stranicami osmerokotnika. Zvonik stoji vedno pred glavnim vhodom na zapadu; v pritličju ima vežo, obokano s šilasto, v os cerkve usmerjeno banjo. Srednje okno v prezbiteriju je redoma večje od ostalih, dvodelno in okrašeno z bogatejšim krogovičjem. Zunanjsčino odlikujejo skupine opornikov na oglih fasade in zvonika in na vseh oglih in konstruktivno izrabljenih točkah prezbiterija. Ta tip predstavljajo cerkve v Tišini iz okr. 1350, v Turnišču (pred l. 1383), prvotna cerkev v Bogojini iz 2. pol. 14. stoletja, do prezidave l. 1925/26 (arh. H. Pascher) izredno dobro ohranjena cerkev pri sv. Juriju iz 2. pol. 14. stoletja, cerkev v Gornji Lendavi, cerkev v Martjancih (1392, zidal in slikal Janez Akvila iz Radgone) in bržkone še katera.

Zanimivi stavbi iz poznogotske dobe sta cerkev sv. Ane na Boreči (l. 1521) in cerkev v Petrovcih.

Kakor že omenjeno doba baroka v Prekmurju ni ustvarila pomembnih arhitektur in šele koncem 19. in zač. 20. stol. so nastala nova zanimiva dela. Tako je n. pr. grof Zichy dal prezidati v enotnem slogu cerkev v Beltincih ter ji dal posebno bogato zunanjsčino ter postavil na trgu ob nji kamenit benečanski »pozzo« in posnetek Panteleonovega stebra s trga sv. Marka v Benetkah. Cerkvi je prizidana grobna kapela rodbine Zichy. Nova župna cerkev v Turnišču je

zidana kot triladjina bazilika brez stropa, z vidnim ostrešjem po načrtih dunajskega arhitekta barona Ferstela v železobetonski konstrukciji. Novo župno cerkev v Murski Soboti je zidal prekmurski rojak arhitekt Takács v železobetonski konstrukciji. Cerkev ima velik obokan nenavadno svetel prostor v obliki latinškega križa s prostorno podrejenimi kratkimi stranskimi ladjami. Zamisel je moderen, dekorativni detajli so izvršeni v madjarskem »nacionalnem« slogu. Visoki stolp te cerkve je eden najbolj vidnih znanikov v prekmurski pokrajini. Umetniški dogodek prve vrste pa je za celo Slovenijo stavba nove župne cerkve v Bogojini po načrtih arhitekta Jožefa Plečnika, ki se pravkar bliža dovršitvi. Bogojina je s to stavbo dobila svojo arhitektonsko krono, prekmurska pokrajina pa enega najpomembnejših znanikov in oporišč. Stavba je plod samostojne zasnove brez naslanjanja na tuje vzore. Izhodna točka zanjo je bila obstoječa stara cerkev, ki jo je arhitekt organsko vključil v novo, tako da tvori njen predprostor in kor. Pravokotno nanjo je postavljena nova, katere širina znaša toliko kot dolgost stare. Tloris je pravokoten. Severozapadni ogel je odrezan za zakristijo; ob nji na vzhodu je prezbitერიj. Cerkveni prostor ima v podaljšku mejne stene med zakristijo in prezbitერიjem ogromen steber iz črnega kamna, ki nosi štiri loke, kateri premoščajo prostor k prezbitერიju, koru in na strani. Stropi bodo ravni leseni. Na levi strani vodi skozi pritličje starega zvonika do zakristije hodnik, ki ga od cerkve loči vrsta 8 manjših črnih kamenitih stebrov, kateri na nasprotni strani cerkvenega prostora ob vzhodni steni odgovarja druga paralelna. Omenjeni, od glavnega stebra na vse glavne strani prostor premoščujoči loki, katerih motiv je povzet po obočni arhitekturi stare cerkve, in bleščeči črni stebri so v notranjščini osnovni elementi mogočne, slikovite in pri tem skrajno trezne in smotrene učinkovitosti te arhitekture.

Najlepšo doto pa je prineslo Prekmurje slovenski umetnosti in njeni zgodovini v seriji svojih gotskih fresk. Nahajajo se v Turnišču, v Martjancih, na Selu in v Murski Soboti. K njihovem krogu mora umetnostni zgodovinar pritegniti še Velemér, ki je pa že na madjarski strani in prav ob naši meji. Pomen teh fresk za slovensko umetnostno zgodovino je v tem, da nam nudi gradivo za dobo, ki je sicer v Sloveniji prav slabo zastopana in izpolnjuje vrzel, ki zija med najstarejšim slovenskim spomenikom stenskega slikarstva, ciklom v ladji na Vrzdencu iz konca 13. stol. in redkimi ostanki slik iz konca 14. stol., med katerimi so bile najvažnejše pri restavraciji žal uničene in le v fotografijah ohranjene v cerkvi sv. Nikolaja v Žužemberku. Ta čas je v alpskem materialu tudi sicer razmeroma slabo dokumentiran in tako nudijo prekmurske freske tudi zelo važen donos za ugotovitev splošnega slogovnega razvoja v alpskih deželah v 14. stoletju.

Prekmursko gradivo nam jasno dokumentira velikanski prelom v razvoju slikarskega sloga

sredi 14. stoletja, ki je v splošnem razvoju slikarstva severne in srednje Evrope v glavnem ugotovljen, a za srednjo Evropo, izvzemši Češko, dosedaj še slabo pojasnjen. Prekmursko gradivo se določno deli v dve skupini tako po slogu, kakor po tehniki. Meja med obema pada kmalu po sredi 14. stoletja nekam, pribl. okr. l. 1360, kar se sklada v splošnem s tem, kar je ugotovljeno dosedaj posebno v češkem gradivu. Tehnično so slike starejše skupine, k kateri spada starejša plast slik v prezbitერიju v Turnišču in starejša plast slike sv. Treh kraljev na Selu, izvršene na belež, ki je na Selu potegnjen preko surove stene brez temeljnega ometa, ki je sicer navaden; v Turnišču pa je surova stena prevlečena najprej s slojem rumenkaste ilovice, preko katere je položen belež kot prava podlaga slik. Slogovno pripadajo vse te slikarije k risarskemu slogu, katerega izhodišče je v Franciji in ki je v 1. pol. 14. stol. obvladal celo zapadno in srednjo Evropo. Barva samo polni obrisane ploskve in še nikjer ne nastopa kot telesnost modelujoč element. Slike v Turnišču so gotovo starejše kot one na Selu, ki jih je treba uvrstiti po kostimih blizu srede 14. stol. Tudi ikonografsko vsebujejo starejše elemente, ki jih novi slog 2. pol. stoletja nadomesti z bolj realističnimi. Tako Marija v sliki rojstva Jezusovega še napol leži, v polkupoli apside pa se je nahajala tradicionalna »majestas Domini«: Kristus sedeč na mavrici v mandorli, držani od dveh angelov, s simboli evangelistov ob straneh. Dobro sta se ohranila oba angela in Marija iz rojstva. Plemeniti okrogli obrazi, obdani od tipično stiliziranih kodrov in trikotni obris oči so značilni za slog 1. pol. 14. stol. Slikarija na Selu je po svojih oblikah mnogo bolj groba, pomembna pa je v našem gradivu ikonografsko za to, ker predstavlja najstarejšo dosedaj pri nas znano sliko s sv. Tremi kralji na konjih.

V drugi polovici 14. stol. se je izvršil pod vplivom razvoja italijanskega slikarstva 1. pol. stoletja tudi v zapadni in srednji Evropi odločen in korenit preobrat sloga. Posredovala je to spremembo Francija. Preokret je bil vsestranski: Starejši romanski in bizantinski ikonografski tipi so se nadomestili s takimi, ki so omogočali razvoj v realistični smeri, obdelava je postala slikarsko plastična, nastopil je nov obrazni tip, arhitekture in pokrajine so pótém giottesknih kreacij začele igrati prostor tvorečo vlogo. V tehničnem oziru pa nastopi pravi fresko, ki ga poprej severno slikarstvo ni poznalo. Vsa dela druge skupine v Prekmurju so solidno izvršene freske. Drugače pa predstavljajo slogovno toliko rok kolikor del in po podrobnem študiju, ki sem ga izvršil l. 1926 skupno z akad. slikarjem M. Sternénom, bo treba temeljito revidirati dosedanji nazor, da je bil Janez Akvila iz Radgone vodilni slikar prekmurske skupine freskantov. Podrobna primerjava je ugotovila, da je on pač slikal tam, kjer je podpisan, namreč v Martjancih l. 1392, v apsiidi stare romanske cerkve (prezbitერიja) v Turnišču 1393 in v

Velemérju.¹ Z ostalimi anonimnimi slikarjimi v Prekmurju pa ni mogoče dokazati, da ima Akvila kako zvezo; od njih se loči koloristično kakor slogovno, posebno pa po kvaliteti, ki je ravno pri njem zelo rokodelska.

Najstarejše v skupini 2. polovice 14. stoletja so nedvomno zelo slabo ohranjene slike prezbiterja stare župne cerkve v Murski Soboti. Kot študijski material so kljub okorni izvedbi figurálnih delov izredno važne v kolorističnem in ornamentalnem oziru. V ornamentiki, ki je zelo bogata, imajo še polno starejših romanskih elementov; ikonografična posebnost je na svodu slika sv. Trojice v obliki glave s tremi obrazi. Nastale so gotovo že v 3. četrtstoletju 14. stol.

Po starosti sledi vrsta apostolov v prezbitერიju cerkve v Turnišču iz l. 1385; ta slikarija pa je umetniško res pomembna in tako svojevrstna po tipih, po izredno plastični obdelavi, po polnem kolorizmu in posebno po živahnih, skrajno kombiniranih kretnjah, da ji ne vem para pri nas. Nekoliko starejše od njih utegnejo biti slike na svodu prve traveje istega prezbiterja, ki se odlikujejo po topli barvnosti in dekorativni pretehtanosti. Iz l. 1389 so slike v ladji cerkve v Turnišču, ki vsebujejo v glavnem kroniko ogrskega kralja sv. Ladislava, katere zgodbe so z lahkim, naravnost kaligrafično ustvarjajočim čopičem zelo epično podane v malih, z napisi opremljenih slikah. Posebno pozornost vzbujajo slike v pokrajinah (beg skozi gozd, počitek v gozdu, lov itd.). Umetniško je ta cikel izvršen od rutiniranega freskanta in zelo dragocen. Novejše slike v cerkvi na Selu predstavljajo pasijon, skoro popolnoma uničeno sliko sv. Treh kraljev ter v kupoli v skupni mandorli, obdani od simbolov 4 evangelistov na eni strani stoječega Zveličarja, v drugi pa sv. Trojico v podobi sedečega Boga Očeta s Križanim pred seboj in sv. Duhom pred prsmi (je uničen!). Te slike so posebno v kupoli koloristično popolnoma svojevrstno uglašene, posebno zeleni obrisi in sence ter kombinacija fine rumene barve z lila jim dajejo toliko finost, da njih mojstra občudujemo. V pasijonu se javlja mnogo naprednih realističnih tendenc, združenih z izvežbano risbo, za kar je značilna posebno slika Juda pri pismarjih in farizejih. Slike na Selu so gotovo prav iz konca 14. stol. Mnoge poteze pa ne izključujejo datiranja še naprej v prvi dve desetletji 15. stol.

Kakor že uvodoma omenjeno, so prekmurski spomeniki tekom svojega obstoja mnogo več trpeli kakor oni ostale Slovenije, zato je njih

¹ Letnica 1578, ki jo navaja Romer, Kirchliche Wandgemälde des 15. u. 14. Jh. in der Eisenburger Gespanschaft v Mitteil. der k. k. C. Commiss. zur Erhaltung der Baudenkmale, XIX. Jahrg. Suppl. str. 214., je nezanesljiva in ni nobenega dokaza za pravilnost njegove domneve, da se v računu iz 17. stol., zapisanim na steno, nahaja račun o postanku fresk. Pač pa primerjanje pri Romerju reproduciranega akvarela po sliki sv. Treh kraljev v Velemérju s sliko sv. Martina na konju v Martjancih nedvomno potrjuje skupno avtorstvo.

TURNIŠČE, FRESKA S SCENO IZ KRONIKE KRALJA LADISLAVA (1489).

videz danes pogosto neznatnejši kakor njihovo pravo estetsko in dokumentarično bistvo. Dobro ohranjene so samo freske v Martjancih, ki niso bile nikoli pobeljene in jih je le v spodnjih delih poškodovala vlaga; na drugem mestu je kupola na Selu, vse druge slike pa je šele novejša doba oprostila parstoletnega beleža. To je tudi vzrok, da lajik v Prekmurju pri ogledu starih spomenikov bolj redko pride na svoj račun kakor n. pr. na Kranjskem. Za izvežbano oko in za strokovnjaka pa predstavlja n. pr. turniška cerkev enega najvažnejših spomenikov Slovenije po bogastvu fresk iz raznih časov, njen prezbitერიj pa kljub zanemarjenosti enega najučinkovitejših cerkvenih interierjev pri nas. Ta izredni vtis temelji naravnost na imaterialnih vrednotah osvetljave in barvnega bogastva sten, kjer se v temnejši kolorit 2. pol. 14. stoletja na čudovit način tke zlatorumeni ton prvotne slikarije. Izredne finese stoletne patine in v odlomkih ohranjenih barvnih elementov prvotne slikarije doživiš tudi v prezbitერიju v Murski Soboti, kjer ne veš, kdo je večji čarovnik ali svetloba, ki dviga barvne lise iz polteme, ali umetnik, ki je delo pred stoletji ustvaril. Koloristično čisto drug, na hladen zelenkast ton uglašen svet nam nudi prezbitერიj Janeza Akvile v Martjancih, kjer grobost posamezne izvršitve popolnoma izgine pred velikopotezno dekorativnostjo fantastičnih, na slikana okna spominjajočih arhitektonskih okvirov in čudovito patino, ki pokriva to delo. Sedaj, ko je stari, napol podrti in nelepi oltar nadomestil nov marmornat po Plečnikovem načrtu, je ta prezbitერიj šele zopet dobil nazaj svoje poprej precej zastrto življenje.

Umetniško Prekmurje hrani, kakor smo videli, bogastva, mimo katerih ne more brezbržno znanost in trdno prepričan sem, da morajo spomeniki tolike važnosti kakor stara župna cerkev v Turnišču ostati naš stalen ponos, ki mu bo smotrna nega oskrbela tudi prijetnejše lice kakor je današnje, kajti biser ostane biser, če bi bil prav zakopan v smeteh.

STANOVALIŠČA PREŠERNOVA, KASTELČEVA IN JELOVŠKOVIH V LJUBLJANI.

IVAN VRHOVNIK.

Pri sestavi tega spisa so se vzeli v poštev vsi viri, ki morajo pripomoči do pravilnega odgovora na stavljeno vprašanje:

1. Msgr. Toma Zupana: Črtice iz Prešernove rodovine (SN 1878, 119); Iz Prešernovega življenja (LZ 1881); Spomini pesnikove sestre Lenke o Prešernu (L, rkp.); Pesnika Prešerna sorodovina (msgr. Z., rkp.).

2. Vseučiliškega profesorja dr. Frana Kidriča gradivo za Prešernov življenjepis (Kd, rkp.).

3. Katalogi profesorja veronauka na liceju Josipa Dagarina, poznejšega kranjskega dekana, hranjeni v kranjskem župnem arhivu (D; po izpiskih g. dekana Antona Koblarja). Kataloga za šolski leti 1819/20 in 1820/21 imata n. pr. pri Prešernu poleg dijakovega imena (Prelhörn Franz) starost (obakrat premajhna: 16, 19), stanovališče, rojstni kraj (Rodnje in Oberkrain), ime staršev (Simon, Maria, Bauern), nravnost (conf., conf) in napredek (E, E obakrat — jako znamenit vir!). Dagarin je zabeležil v svojem zasebnem zapi-niku, česar nimajo niti gimnazijski niti licejski katalogi tiste dobe (Kd).

4. Opisi Poljanskega predmestja (Beschreibung der Vorstadt Pollana und Hühnerdorf), ki jih je sestavil Prešernov sošolec, šentpeterski župnik Matej Svetličič za leto 1837 (A v dveh sešitkih), za leto 1840 (B) in 1843 (C; šentpeterski župni arhiv f. VIII). To so s sukancem scšiti zvezki v mali 4°, kjer ima vsaka hiša svojo stran, malokatera po dve in več strani. Zgoraj stoji ime hišnega posestnika; potem se vrste v vzporednih stolpcih krstna in rodbinska imena stanovalcev, njihov stan, starost, rojstni kraj (včasih izpuščen) in pripomnja (večinoma prazno). Matej Svetličič, ki je z opisi Poljanskega predmestja zapustil važen vir tej razpravi, je bil rojen 5. septembra 1799 v Spodnji Idriji, študiral z izvrstnim uspehom v Ljubljani, bil posvečen 27. avgusta 1825, kaplanoval 1825 do 1831 v Šmariji, bil 1831—1836 vicedirektor in ekonom v bogoslovnem semenišču, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani 1836—1855, kanonik v Novem mestu 1855 do smrti 13. oktobra 1866.

5. Ernestina Jelovšek, Spomini na Prešerna (Sp).

6. Državni šematizmi iz one dobe in sezname ljubljanskih hiš (zlasti 1815, 1822, 1828, 1853, 1840 in 1853).

7. Matice ljubljanskih žup (šenklavške, frančiškanske in šentpeterske po izpiskih Kd).

8. F. Deschmanna Grundriss der Hptst. Laibach, Prag 1827 (priloga knjigi neznanega pisatelja: Das Königreich Illyrien 1826), kjer je opremljena vsaka hiša s tedanjo številko.

9. Emil Luterotti, Plan der Provinzial Hptst. Laibach (izdal Blaznik po 1853, primerek v Narodnem muzeju, Kd).

V pričujočem spisu se navaja najprej današnje ime ulice in današnja številka hiše, v oklepaju pa stari, oziroma Dežmanovi ali Luterottijevi podatki.

* * *

V svojih poezijah se je Prešeren rad spominjal Ljubljane, o kateri trdi, da ima toliko devic, kakor zvezd nebo. Proslavljal jo je kot »ljubljenko nebes«. Bila je pa tudi njegova ljubljanka. V njenem objemu je preživel nad polovico svojih let; v njenem krilu je zložil veliko večino neumrljivih pesmi. Tedanja patriarhalna Ljubljana diha iz Prešernovih poezij. Na pesnika, kakor sploh na vsakega, vpliva najbližja okolnost — stanovanje. Ali ni bil n. pr. mir Rožne ulice med drugim vzrok, da je tamkaj vzkipelo in se razvilo Prešernovo pesniško delo? Važno je torej vprašanje: kje je stanoval Prešeren? Kakor se razvidi iz pričujočih vrstic, se je Prešeren precej pogostoma selil. Nehote se spomniš na njegovo pesem: Kam?

* * *

1812—1821. V jeseni leta 1812. se je vpisal Prešeren v ljubljansko normalno. Kje je stanoval tedaj in v nižjih razredih gimnazije, je še pokrito s temo: menda je bival pri neki Lizi na Poljanah (LZ 1881, 273: L). V kateri poljanski hiši je tičalo tisto dijaško gnezdo, ki mu je gospodinjala Liza, se ni dalo dognati; vsaj o Liza, ki se še omenjajo v Svetličičevih opisih 1837 do 1843, se ne more o nobeni z gotovostjo reči, da je ona, pri kateri bi naj bil stanoval Prešeren (Kd).

Ribičeva hiša z Vrbe je poslala za Francetom še dva njegova mlajša brata v ljubljanske šole: Joža, r. 1803, in Jurija, r. 1805, ki sta bivala vsaj pol leta v skupnem stanovanju s Francetom (L). Joža, jako nadarjen mladenič, je umrl prvošolec. Za prvo polletje je prejel dobro spričevalo, datirano marca 1818 (sedaj last msgr. Toma Zupana); drugega polletja ni dovršil; umrl je za vodenico 30. aprila 1818 v svojem stanovanju na Mestnem trgu 17 (Kendova, takrat Aichholzerjeva hiša 237, Kd). Jurij, ki je nadaljeval študije v Ljubljani, po dovršeni filozofiji prestopil v krško škofijo, dne 5. avgusta 1832 postal mašnik, služboval kot kaplan na raznih krajih na Korškem in umrl dne 7. oktobra 1869 upok. župnik v Ovčji vasi pod Višarjami (Kd). je stanoval v 1. letniku liceja 1827 Za Gradom 20 (stara številka), v 2. letniku 1828 na Poljanski cesti 9 (9, D).

V višjih razredih se je Prešeren sam zdrževal in mnogo zaslužil z instrukcijami (KO 1904, 105). Ugotovljeno je, da je instruiral pri Pagliaruzzi-jevih in pri Laurinovich. Na Mestnem trgu 17 je stanoval z bratom o Jožefovi smrti, če že ni bil takrat instruktor pri Pagliaruzzi-jevih v Cekinovem gradu poleg Tivolija, kjer so mu dajali hrano in stanovanje (LZ 1881, 273, L). Vlastelin Žiga pl. Pagliaruzzi, poročen z Josipino Romano, je imel tri otroke: Josipa Emanuela (r. 17. avg. 1809), Terezijo Frančiško (r. 28. sept. 1810), Josipa Mária (r. 7. julija 1812). Kot Prešernova učenca moreta priti v poštev prva dva; a Josip Emanuel je umrl dne 23. maja 1819, kar je utegnilo biti vzrok, da je Prešeren zapustil Cekinov grad (Kd).

V šolskem letu 1819/20, t. j. v prvem letniku filozofije, je bival Prešeren na Mestnem trgu 19

(Viktorja Schifferja, ondaj Josipine Laurinove hiša 239, D). Jelovškova poroča, da je bil Prešeren nekaj časa domači učitelj v rodbini deželno sodnega svetnika Josipa Laurina, ki je umrl leta 1848. kot predsednik kriminalnega sodišča in dvorni svetnik v Milanu. Laurin se je prvič poročil dne 12. aprila 1812 z Josipino, vdovo Recherjevo, roj. Hartlovo, sestro Julije Primčeve, ki mu je rodila šestero dece; pri šestem je umrla z otrokom vred dne 29. maja 1822 (Kd). Bivanje Prešernovo v Laurinovi hiši nam vsiljuje misel, da je bil prav takrat v tej družini instruktor in sicer prvorojenki Mariji Josipini Viljelmi, rojeni dne 31. decembra 1815; drugi Laurinovi otroci so bili tedaj za šolski pouk še premajhni (Kd). Na poset k Laurinovi hiši je prihajala v tem času pač tudi Laurinkina sestra Julijana Primčeva s triletno hčerko Julijo, rojeno 30. maja 1816 v Stritarjevi ulici 1 (Krisperjeva hiša, takrat Alborgettijeva 265, corrige DS 1921, 34. Kd). Ni izključeno, da je opustil Prešeren učiteljevanje pri Laurinovi hiši, ker je dobil rodbinsko ustanovo (Kd).

V drugem letniku filozofije 1820/21 je stanoval Prešeren v Wolfovi ulici 5 (Krejčijevih dedičev hiša, takrat Kapucinsko predmestje Terezije Hafnerjeve hiša 20. D). V isti ulici št. 6 (ondaj 45) je stanovala tudi Primčeva Julija (Kd).

Iz gorenjega je jasno, kje je Prešeren bival v kongresnem letu. Da bi bil leta 1821. gostoval pri Topolščakovih v Kravji dolini (sedaj Vidovdanska cesta), kamor ga je nastanil dr. Ivan Tavčar v romanu Izza kongresa, je zgolj domišljija pisateljeva (dr. I. Prijatelj, v opombah, 503).

1828—1846. V tem času so igrala za Prešerna precejšnja vloga Kastelčeva stanovanja, o katerih nudijo šematizmi naslednje podatke: Miha Kastelic, praktikant pri c. kr. ilirski upravi državnih posestev, je stanoval leta 1823. in 1824. v Sv. Florijana ulici 3 (takrat Stari trg 36), leta 1825. v Trubarjevi ulici 2 (Sv. Jakoba trg 144); kot skriptor licejske knjižnice leta 1826. in 1827. na Kongresnem trgu 14 (Kapucinsko predmestje 31), leta 1828. do 1831. na istem trgu 15 (Kapucinsko predmestje 32), leta 1832. do 1835. na Mestnem trgu 17 (237), leta 1836. do 1838. na Poljanski cesti 17 (13), leta 1839. na isti cesti 19 (po potresu nova hiša, sedaj last pekovskega mojstra Frana Dolinarja — gostilna pri Bučarju — do leta 1840. Zgornje Poljane 14, potem 22, leta 1877: 23) v hiši Jožefa Kastelca, ki sam ni stanoval v nji. Kdo je bil Jožef Kastelic, ni bilo moči zaslediti. Najbrž je bil Mihov sorodnik — morda tisti Kastelic, ki ga beležita šematizma 1823 in 1824 kot uradnega slugo verskozakladne gosposke v Mekinjah. Svetličič je zapisal Miha Kastelca leta 1837. (A 1) na stari hišni št. 13: Michael Kasteliz Biblioth. Script. 1796 Sittich — Kath. Godez Köchin 1812 dto (sc. Sittich), potem na stari številki 14 dvakrat: leta 1840. (B) in leta 1845. (C): Michael Kasteliz [Lyc.] Scriptor 1796 Oberdorf [bey Sittich] — prvič s kuharico: Katharina Godez Köchin 1815 Stranska vas bey Sittich, drugič z gospodinjo: Josefa Pafsar Wirtschaftlerin 1802 Seisenberg. V tej hiši je bil Stanko

Vraz radi obolelosti leta 1841. dalje časa Kastelčev gost (dr. I. Prijatelj, ČZN VII, 172). Miha Kastelic je ostal v hiši, ki je bila last Jožefa Kastelca še v hišnem seznamu 1860, v seznamu 1869 pa že last Mihe Kastelca nezakonske hčere Amalije Longine, pozneje omožene Pfeifer, 28 let do smrti dne 22. oktobra 1868. Last Jožefa Kastelca in za njim Amalije Longine je bila tudi hiša na Poljanskem nasipu 22 (prej 23, 26), sezidana krog 1860. Po smrti Amalije Longine, omožene Pfeifer (u. 1. novembra 1908) se je našla v tej hiši slovsstvena zapuščina Kastelčeva, hranjena sedaj deloma v študijski knjižnici, deloma v muzeju (Kd).

Ko se je bil Prešeren vrnil pod jesen 1828 v Ljubljano, se je nastanil najprej pri Kastelcu na Kongresnem trgu 15 (takrat 32). V isti hiši, kjer sta zgoraj bivala Prešeren in Kastelic, sta imela takrat že nekaj let gostilno »pri Metki« Jakob in Margaretä Podboj, ki sta se krog leta 1840. s tega »Griča« preselila z gostilno v »Pekel« št. 29 (stara, Kd, corrige Gostilne v stari Ljubljani, Jutro 1926, 87, 90). Njune hčere so bile takrat deklice: Marija, r. 11. aprila 1815 na Sv. Petra cesti 2 (stara 2), poročena Cranolinijeva 2. septembra 1835; Barbara, r. 6. decembra 1817 prav tam, poročena Koglova 9. junija 1834; Antonija, r. 10. januarja 1822 istotam, poročena Večeva po 1845: Jerica, r. 15. marca 1824 na Kongresnem trgu 15 (32), poročena Molinejeva dne 25. julija 1843; Frančiška, r. 3. oktobra 1826 istotam, u. 7. decembra 1826, in Terezija, r. 19. oktobra 1827, u. 18. marca 1828 (Kd). Jerici je zložil Prešeren pesem Ukazi (Kd). V podstrešju hiše na Kongresnem trgu 15 je stanovala pozimi 1828/29 Prešernova sestra Lenka, ki se je učila kuhati (L). Pri Kastelcu je stanoval Prešeren nekako do srede leta 1829.

Meseca junija 1829 je zapustil pesnikov stari stric po preslici — Prešernova babica se je tudi pisala Prešeren, toda iz drugega rodu (Kd) — lokalni kaplan Jožef Prešeren Ježico, kjer je deloval devet let (Schumi, Archiv II, 167), in šel v pokoj v Ljubljano. Stanovanje si je najel v Rožni ulici 5 (takrat 100) in vzela k sebi pranečaka, kateremu je dajal tudi hrano (L). Da je Prešeren stanoval v Rožni ulici 5, se razvidi iz vladnih šematizmov za 1830 in 1831. Poznejši šematizmi ne omenjajo našega Prešerna zato ne, ker ni bil v državni službi. Pri omenjenem starem stricu je bival Prešeren do odhoda v Celovec (1832) in po vrnitvi odondod. Za hrano je plačeval menda po 7 gld. na mesec (L). O tem poroča Jelovškova (Sp 10): »Pri Jožefu Prešernu v Rožni ulici je stanoval pesnik do stričeve smrti in podedoval po njem knjige in brevije. Gospodinjala mu je sestra Katarina, ki je podedovala hišno opravilo, ki jo je rabil pesnik do svoje smrti.« Po drugem viru (L) je sestra Katra podedovala po starem stricu polovico pohištva. Precejšen del tega pohištva (posteljnjak, omara, miza, mlin za kavo in dva stola) je last msgra T. Zupana, ki je te stvari polagoma zbral (msgr. Z.). Vpis v peti mrliški knjigi šentjakobski str. 48 svedoči, da je umrl upokojeni lokalni kaplan Jožef Prešeren

(Preschern) v Rožni ulici 100 dne 24. marca 1855, star 83 let za ostarelostjo. Pokopal ga je mestni župnik J. Krizostom Pochlin. Pokopan je bil prav pod veliki križ, ki je stal sredi starega pokopališča pri Sv. Krištofu (SN 1878, 119). Dvo-nadstropna triokenska hiša, kjer je stanoval Prešeren pri svojem starem stricu, je bila tedaj last Gašparja in Marije Janoch (seznam 1855). Imela je dvojna vrata, po stari šegi zgoraj zaokrožena (L). Sedaj je hiša moderno adaptirana, a notranja razdelitev ji je ostala menda stara. Posestnica te znamenite hiše je sedaj Amalija Šeberjeva, roj. Cvekova.

Po starega strica Jožefa smrti je ponudil Prešernu stanovanje odvetnik dr. Blaž Crobath, v čigar pisarni je bil zaposlen izza 1. dne marca 1854; toda sestra Katra ga je pregovorila, da je odklonil ponudbo, češ, vzemiva si svoje stanovanje, kjer boš ti gospodar, kakor poprej stric Jožef; pohištva imava zadosti za sobe in orodja za kuhinjo (L).

Iz Rožne ulice sta šla gostovat, če je Lenkino poročilo točno (Kd), na Mestni trg 17 (237), kjer je istodobno stanoval tudi Miha Kastelic. Za Prešerna je morala biti v tej hiši neka posebna atrakcija, ker je že prej kot dijak stanoval tu in je v tej hiši umrl njegov brat Joža (Kd).

Nato se je preselil Prešeren, ako se smemo zanesti na Lenkino izvestje (Kd), ne daleč — k »lectarju« v Silvestra Homana hišo na istem trgu v Ključavničarsko ulico 1 (sedaj Ivana Samca hiša, takrat Glavni trg 259).

Leta 1840. najdemo pesnika s sestro Katro zopet pod isto streho s Kastelcem, in sicer na Poljanski cesti 19 (14). V Svetličičevem opisu (B) je zabeležen kot prvi stanovalec Miha Kastelic. Nato slede še tri stranke: modrocar Rok Mauschel, zidar Jakob Lustig, cukrinar Jurij Tomasin in zadnja stranka: Franz Prefhern Doctor 1800 Verba — in Kath. Prefhern Köchin 1799 dto (sc. Verba).

S Poljanske ceste se je premaknil Prešeren leta 1843. v Streliško ulico 2 (sedaj dom Društva sv. Marte — do leta 1840. Sejmski trg 62 — s to številko je označena ta hiša v Dežmanovem načrtu — potem 75, leta 1877: Cesarja Jožefa trg 2). V Svetličičevem opisu (C) stoji na prvem mestu tedanji hišni posestnik: Joseph Reizi Wirth 1777, gest(orben) 15. Juni 1845. Za njim je prva stranka: Franz Prefhern Doctor 1800 Verba — Katharina Köchin 1798 (recte 1799) V(erba). Poleg pesnika so gostovali tamkaj: čevljar Valentin Premizh, zasebni učitelj Jožef Stoppar in pomožni učitelj v normalki Franc Pirker. Prešeren je imel stanovanje v prvem nadstropju. Pri njem sta stanovala nečaka: Ivan Volk (r. 21. avgusta 1828, gimnazijec 1839 do 1845, licejec 1845 do 1847, mašnik 31. julija 1853, u. kaplan v Ribnici 20. februarja 1869) in njegov brat Jakob Volk (gimnazijec 1843 do 1844), sinova Prešernove sestre Mine, omožene v Ribičevini (Sp 54, 108; DS 1895, 594; Kd). Tu je bila prava »kovačnica« za prepisovanje Prešernovih poezij. S prepisovanjem se je bavil zlasti Ivan Volk. Najbolj sta se prepisovali Romarska in Nebeška procesija

(msgr. T. Zupan). Za Prešernovega gostovanja se je nahajala v tej hiši gostilna. Na sklepniku vrh vežnih vrat je vklesan monogram JR (Jožef Reizi) z letnico 1822. Do vhoda vodijo štiri kamenite stopnice.

Razmerje z Ano Jelovškovo je utegnilo vplivati na to, da se je Prešeren iz Reizijeve hiše preselil zopet na Poljane. O njegovem zadnjem prebivališču v Ljubljani poroča Jelovškova: »Takrat (leta 1844.) sta stanovala (Prešeren in Ana) ravno nasproti, le vrt je bil vmes; kadar je hotel govoriti z njo, ji je lahko dal znamenje z roko (primeri migljaj 15. avgusta 1846, Sp 52). Ondi je stanoval, dokler ni odšel v Kranj« (Sp 46). Kje je bilo to stanovanje? Jelovškovi so stanovali takrat v Kapiteljski ulici 11 (sedaj Črničeva hiša, takrat Žitnikova na Poljanah 16). Nasproti tej hiši je stala za vodo na sedanjem Poljanskem nasipu poleg nekdanjega Gestrinovega, »farbarjevega« vrta (sedaj mestna last) druga Žitnikova hiša — v obeh je bivalo leta 1843. enindvajset strank (C) — prednica sedanje, po potresu sezidane in umaknjene Reichove hiše 10, kjer domujeta dandanašnji društvi Dobrodelnost in Sveta vojska. Tu je stanoval Prešeren do oktobra 1846, ko se je preselil v Kranj (DS 1895, 594; SP 46). Na Dežmanovem načrtu teh števil ni, pač pa obe hiši in sicer za številko 9. Na Luterttijevev črtežu ima hiša, kjer je stanoval Prešeren, št. 16, dočim je hiša, kjer so gostovali Jelovškovi, brez številke (Kd).

Tradicija, ki jo je zvedel hišni posestnik g. Iv. Frelih, da se nahaja v ljubljanskem mestnem arhivu neka listina, trdeča, da je v Auerpergovi palači bivala neka dama, za katero se je zanimal Prešeren, stanujoči baje v neki visoki hiši v Salendrovi ulici (sedaj last g. Ivana Freliha), ne najde potrdila v aktih (Kd).

Prešeren je zadnja leta svojega bivanja v Ljubljani (1840—1846) stanoval v šentpeterski župi. Za to je imel tehten vzrok. Večkrat je potreboval npravstvenega spričevala za priloge prošnjam za odvetniško službo. Za tako svedočbo se je zaupno obračal na svojega sošolca šentpeterskega župnika Svetličiča, ki mu jo je rade volje in »brez vsake opazke« izgotovil (Sp 94).

Kje je stanovala Ana Jelovškova, s katero je pesnika zvezala tragična usoda? Anina roditelja sta bila za Ljubljano priseljence. Delavec Martin Jelovšek je bil rojen 24. septembra 1791 v Čretu, ž. Teharje. Njegova žena Marija, roj. Bobek, r. 1793, je bila baje daljna Prešernova sorodnica (Sp 65). Martin, sin kmeta Antona Bobka, ki je leta 1826. stanoval v Ljubljani na Mestnem trgu 19 (259) ter ga je dne 10. februarja i. l. na Ježici poročil Prešernov stari stric Jožef Prešeren, je bil morda njen brat. Martin in Marija Jelovšek nista bila poročena v nobeni ljubljanski cerkvi. Tudi njuna prva hči Helena ni bila v Ljubljani rojena (Kd). Ana se je rodila 6. julija 1823 hkrati z Jakobom — bila sta dvojčka, Jakec je umrl 28. aprila 1824 — na Karlovški cesti 19 (v prednici sedanje Raztoharjeve hiše, takrat Karlovško predmestje 12). Kumovala sta ji Ignacij Uranitsch, deželni protokolist, in Ju-

lijana Primitz, trgovca soproga. Jelovškovi so bivali na Karlovški cesti 19 (12) ob Zidanem mostu že leta 1819., ko je bil dne 12. februarja rojen Franc Valentin in za njim dne 25. junija 1821 Antonija; bili so tu vsaj še tedaj, ko je Jakob umrl. Dne 14. decembra 1828 je preminil šest mesecev stari Ignacij; tedaj so stanovali na Mestnem trgu 19 (259), v bivši Laurinovi hiši, kjer je bil Prešeren nekdanj domači učitelj in kjer je dve leti poprej izpričan tudi omenjeni Martin Bobek: oče Martin Jelovšek je bil tam hišnik (Kd). Na Mestnem trgu 5 je bil rojen Martin dne 28. oktobra 1852 (Kd). V isti hiši je 23. decembra 1858 umrl dve in pol leta stari Jelovškov sin Alojzij (Kd). Ana je, najbrž bivajoča pri babici, porodila dne 15. oktobra 1859 prvo Prešernovo hčer Terezijo v Gosposki ulici 4 (211, Kd). Medtem se je preselil Martin Jelovšek, ki je postal mitniški paznik, na Poljansko cesto 45 (Spodnje Poljane 36) v hišo svojega svaka mizarja Jurija Lacherja. Te hiše, ki je imela v seznamu 1828 številko 89, v načrtu iz leta 1827. še ni, pač pa v Luterottijevem črtazu, kjer ima št. 26. AM na podboju kaže, da jo je tega leta sezidal Anton Moškerc, od katerega jo je kupil krog 1840 Jurij Lacher. V tetino stanovanje je iz stanovanja staršev pobegnila Ana in tu se je odigral prizor, o katerem piše Ana v Sp 30 (Kd). V Svetličičevem opisu (B) se omenja v tem stanovanju Martin Jelovšek z ženo in tremi otroki — z Ano, Ivanom in Martinom. Tukaj je umrla 14. maja 1840 Prešernova hči Terezija (Kd). Leta 1843. se nahajajo Jelovškovi med Žitnikovimi gostači v Kapiteljski ulici 11 (Zgornje Poljane 16). Svetličičev opis (C) jih navaja takole: Martin Jelovfhek, Mauthaufseher 1794 (recte 1791), Maria Gatt(in) 1793, Johann Sohn 1850, Martin 1852, Helena Tochter 1816, Anna Tochter 1822 (recte 1823). Svetličič je izpustil Franceta, Jakoba, Antonijo, Ignacija in Alojzija. Prešernova druga hči Ernestina Karolina Frančiška je bila dne 18. decembra 1842 rojena v Florijanski ulici št. 5 (Stentova hiša, takrat Stari trg 37) po vsej priliki zopet pri babici (Kd). Prešernov sin Franc, r. 18. septembra 1845 (Sp 50), je skoraj gotovo istoveten s Frančiškom Ksav., nezakonskim sinom »Ane Preschern, ledigen Tochter des Preschern«, rojenim označenega dne v Florijanski ulici 65, čigar mati bi se bila torej poslužila dvornega dekreta s 13. januarja 1814, velečega, da nezakonska mati ni obvezana navesti svojega pravega imena (Kd). V to smer kažejo tudi druge okoliščine: botra (Apolonija Derglin) je bila obenem babica, a boter (Blaž Bohinc) je bil hkratu cerkvenec (Kd). Poročilo Martina Jelovška ml., da so njegovi stanovali na Mestnem trgu 7 v Kollmanovi hiši, kjer bi bil oče hišnik in kamor bi bil prihajal Prešeren pestovat svojega otroka, se ne da časovno lokalizirati.

Izmed bratov Ane Jelovškove nas zanimata France in Martin. Prvi je študiral od leta 1831. do 1837. gimnazijo, a bil 4. maja 1838 iz liceja izključen (Kat.), nato je postal frančiškan z imenom o. Julijan: po 22 letnem bivanju v samostanu je kot učitelj in propovednik umrl dne

21. septembra 1861 v Nazarju (samost. zap. Kd). Znamenit je Martin Jelovšek ml., ki se je izučil tiskarstva pri Egerju v Stritarjevi ulici. Zaposlen v Mariboru je postal vodja Narodne tiskarne, odgovorni urednik prvim letnikom Slovenskega Naroda, Zori in Vestniku. Preselivši se v Ljubljano je nekaj časa deloval pri Blazniku, potem nepretrgoma 30 let v Narodni tiskarni. V tiskarstvu je bil strokovnjak, sicer pa dobra, odkritosrčna duša, zvest narodnjak in original. Med drugim ni mogel trpeti, da bi kdo zakašljaj, ko je stopil v tiskarno. Svoje doživljaje je zapisoval v posebno knjižico, ki jo je vedno nosil pri sebi. Izgubila se je v bolnici, kjer je umrl v visoki starosti 84 let dne 28. aprila 1916. Dva dni potem je bil pokopan pri Sv. Križu (pok. Fr. Hribar — SN 1916, 98). Licejska knjižnica hrani njegove dopise Franu Levstiku (Kd).

Oče Martin Jelovšek je stanoval dne 11. novembra 1852, ko mu je umrla žena Marija, na Poljanski cesti 3 (Zgornje Poljane 7, Kd). Ana Jelovškova je gostovala vsaj dne 17. avgusta 1855, ko je preminil Prešernov sin France, pri svoji teti na Poljanski cesti 45 (36, Kd).

* * *

Izmed hiš, v katerih je bival naš pesniški prvak Prešeren, se jih je sedem ohranilo do danes: Mestni trg 17 in 19, Cekinov grad, Kongresni trg 15, Rožna ulica 5, Ključavničarska ulica 1 in Streliška ulica 2. Najimenitnejši med njimi sta redvomno: Kongresni trg 15 in Rožna ulica 5. V prvi se je rodila Krajnska Zhběliza, v drugi pa Prešernove Gazele, Soneti nesreče, Sonetni venec. V Rožni ulici 5 so vzcvetele »mokrocveteče rožce poezije«. Katera ljubljanska hiša se more meriti z njo? Na njenem pročelju bi se pač spodobil napis: V tej hiši je zložil Prešeren svoje najlepše poezije.

KRAJNSKA ZHBELIZA V CENZURI.

DR. AVGUST ŽIGON.

Doživela pa je Zhběliza še svoje lepo leto! Izredno leto, mirno leto, lepo kakor intimna idila — v lastni hiši. Najlepše leto svoje: res literarno leto.

Bil je prvi letnik Zhbélize — srečno uspeli ustanovitveni letnik z dedikacijami in z »Lenoro«; bil je drugi — njen programni letnik, z »Novo pisarijo«, ki se jej družita kot programni označbi pa tudi za uvod postavljeni Vodnikov »Moj spominik« s svojo nacionalno noto ter Prešernov sonet »Ozhetov naših« s svojo devizo o liriki; za obema — pa zdaj tretji kot čisto literarni letnik, z razmahom svojim v ostro, toda čisto literarno kritiko, kakršne dotlej naša knjiga ni poznala: z ostro literarno noto v epigramih (»Srfhenih«) ter v literarno-zabavljivih dveh sonetih (o novih Metelkovih črkah pa o novem »ilirijanskem« jeziku), ki se jima je v rokopisu družil sicer tudi še tretji, »Apel in zhevljar«, zoper literarno,

estetsko kritiko Kopitarjevo! In poleg tega prvič to leto v Zhbelizi — naša narodna pesem.*

Bil pa je ta novi razmah, čisto literarni razmah letos mogoč, ker je Zhbeliza prišla to leto — v cenzuro Čopu: torej pravzaprav Čbeličarjem samim! A kakó se je to zgodilo in sploh moglo zgoditi? Spet vprašanje do korenin! Kakó mu pa seči do dná? Ali nam cenzurni akt, ter morda pisma izporočajo, ali pa vsaj sostik dogodkov kaj sledú nudi — do odgovora?

* O »Lenori« je pri nas že l. 1902 ugotovil L. Pintar (ZMS IV./159): »Bürger je zložil to balado l. 1773. Njegova pesem je hitro zaslula in vzbudila pozornost. Kako hitro da se je razširila in pridobila splošno priznanje, sklepamo lahko že tudi iz tega, da se je osem let pozneje t. j. l. 1781. v »Pifanizah od lepeh umetnoft« pokazal njen vpliv celo v skromnih poskusih slovenske pesmi. V imenovani zbirki je namreč nekdo brez podpisa (morda izdajatelj P. Damascen, Ant. Felix Deu sam) na 11. str. priobčil »Obzhutenje tega serza nad pesmejo od Lenore«. Takó L. P., l. c., kjer je ponatisnil tudi dotične strofe iz »Pifaniz«: »Lenora! bral sem te«, ki v njih neznani »pesnik« primitivno reproducira snov Bürgerjeve balade ter izreka nezmožnost, da bi to umetnino primerno posnel: »de je me mojga petja sram«. Že v »Pifanizah«, v III. letniku njihovem, torej prvi sled problema: »Bürgers Leonore ins Krain. zu travestiren«! Ali je tu morda, iz kroga in tradicije »Pifaniz« torej, iniciativa tudi Zoisovemu rokopisu? Gotovo je vsaj, da ima ob »Lenori« tudi Zois torej že neko starejšo tradicijo pred sabo, ki se sam že historično opira nanjo! Vsekakor pa: »Lenora« spaja Zhbelizo nele s Zoisom, ampak naravnost s »Pifanizami«, ker sega tja do njih v slovstvu našem kot literarni problem, ki ga je Zhbeliza slovstvu našem rešila. — Izšla pa je v tisku Bürgerjeva »Lenore« prvič l. 1774 (Göttinger Musenalmanach). Toda ne ta objava, ampak šele prva izdaja zbranih pesmi Bürgerjevih (Göttingen 1778), ki so jej sledili zaporedoma trije ponatiski (Frankfurt und Leipzig 1778, Carlsruhe 1779, Petersburg 1779), je pribrnela, sodim, do naših »Pifaniz«. Bürger je priredil sam le še eno izdajo svojih pesmi (Göttingen 1789), pomnoženo, s podpisanim, slovitim predgovorom (Göttingen, im April 1789. Bürger.). Goedeke (Grundrisz, Bd. IV./1., 391) ne navaja ob tej izdaji nobenega ponatiska; in vendar je izšla dve leti pred Bürgerjevo smrtjo še knjiga: »Gedichte von Gottfried August Bürger. Carlsruhe, bey Christian Gottlieb Schmieder. 1792.«, ki je Goedeke pa ne omenja, — pač zató ne, ker je ta knjiga isti tisk iz l. 1789, le da preoblečen, z novim naslovnim listom, drugo firmo in drugo letnico. Vendar sem zadnjič to letnico (1792) vzel nalašč kot skrajni, neposredno predsmrtni mejnik o zaslovelosti Bürgerjeve »Lenore« (ne pri nas, ampak) po Evropi. Prevodi namreč »Lenore«, kar jih navaja Goedeke (l. c. 389), nosijo vsi šele letnico 1796 in poznejše; datirajo torej iz dni po smrti Bürgerjevi (* 31. XII. 1747, † 8. VI. 1794): a) štirje angleški (Stanley, Pye, Spencer, Walter Scott, vsi 1796); dva latinska (D. P. Heine 1811, E. Reinstorff 1885). — Za naslov je dal Bürger svoji baladi nemško obliko imena »Eleonore«: »Lenore«.

KRAJNSKA ZHBELIZA III.: 26. XII. 1831. —
25. II. 1832.

[Cenzor: Čop. Na Dunaj ni šla v cenzuro: zató tam nič akta.1]

1. Prošnja Kastelčeva za dovolitev natiska, vložena 27. XII. 1831, ima datum 26. XII. 1832, torej pisno pomoto namestu 1831:2

Kolek: Sechs-Kreutzer

Hochlöbliches k. k. Gubernium!

Da der gehorsamst Gefertigte das III. Heft der krainischen Zeitschrift, unter dem Titel: »Krajnska Zhbeliza« bereits gesammelt hat und ehestens der Presse zu übergeben wünscht; legt er solches I et II! sub I et II mit der gehorsamsten Bitte vor:

Das hochlöbliche k. k. Gubernium geruhe das Imprimatur zu ertheilen und ihn dessen unter Rückbug eines Pare zu verständigen.

Laibach am 26. 10^{ber} 1832.

Mich. Kafteliz (m/p) Herausgeber
und Verleger der *Krajnska Zhbeliza*.

In pri nas imajo to obliko »Pifanize« v pesmi »od Lenore«: »Lenora, bral sem te«; pravtakó pozneje tudi Prešeren: »Lenora«. Zoisov rokopis, brez naslova, ima v prevodu balade nam domače ime: »Alenka« odn. »Lenka«, ter le v nemški pripombi na koncu prevoda: »Leonore« (ne: »Lenore«, kakor P. L.: ZMS IV./164). Zató kaže tudi Kastelčev točni prepis Zoisovega rokopisa isto varianto: »Dieser Versuch, Bürgers Leonore ins Krain. zu travestiren«, torej obliko, ki jo rabi tudi Čop v svojem pismu 12. V. 1833 (ZMS V., 104: »Bürger's Leonore«), dasi Čop sicer dosledno: »Lenore« (v pismu 16. V. 1830, ZMS V., 97: »die Uibersetzung der Lenore«; v slovstveni zgodovini svoji 1830 [Šafařík, Gesch. d. südslav. Literatur I., 44]: »seine Uebersetzung der Bürgerschen Lenore«; v oceni Zhbelize, Illyr. Blatt 1833, pg. 24: »Bürger's Lenore«, »Die Uebersetzung der Lenore«). Zadnjič sem za Zoisom, Kastelcem, Čopom citiral obliko »Leonore«, kakor stoji v rokopisnih originalih, ter jo uporabljal za njimi tudi za označbo nemškega originala, a »Lenora« pa kot ime slovenskega prevoda Prešernovega. Odtod variante: »Lenore« in »Leonore«. To v pojasnilo; komur ta raba ni po godu, naj si voli drugo. Sed — distingue! (Kot rezultat veljaj torej: Bürgerjeva »Lenore«; Prešernova »Lenora«. V tekstih pa oblika, kakor jo pač imajo originali. Tiskovni hibi sta bili zadnjič: v opombi str. 215, v. 12: Diser; v tekstu str. 216, v. 18: Leonore nam. Lenore. Obe sta torej zdaj tu popravljeni. — Čopova biblioteka štey. 1157, lic. 24932, izkazujeta italijanski prevod z vzporednim nemškim tekstom: »Leonora di Gottfredo Augusto Bürger dal tedesco in versi italiani tradotta da Andrea Micheli Pellegrini. Vienna 1829.«! O postanku in letu Bürgerjeve »Lenore« pa prim. tu kot nam dostopen vir morda: »W. Wollner, Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie« v Jagičevem Archivu f. slav. Philologie VI., 239 n.)

¹ Veda I., 161, l. c.: »ni sledu«.

² Prim. pismo Čopovo Šafaříku 15. I. 1832: »Krajnska Zhbeliza, von der das 3te Bdchen schon vor längerer Zeit der Censur vorgelegt, aber noch nicht erledigt worden ist — es wird besser seyn, als die beyden ersten« (ZMS I., 120).

Na hrbtu pole (rubrum Kastelčev):

/ An / das hochlöbliche k. k. / illyr. Gubernium /
/ zu / Laibach. /

Michael Kasteliz k. k. Lycealbibliothek-Scriptor
in Laibach

legt da III. Heft der krainischen Zeitschrift, be-
titelt: »Krajnska Zhbeliza« in duplo vor und bittet
demselben das *Imprimatur* zu ertheilen.

Mit Beilagen I et II.

Zapiski gubernija na hrbtu pole:

29048. am 27. 10^{ber} 831.
4606 S³ B³

2. Seja gubernijskega kolegija, z dné šele
14. I. 1852, o Kastelčevi prošnji:

29048 Polizeyhofstelle
4606 Censur Sache

Sitzung am 5. Jänner 1852.

Reff. H/ Gub/ Rath Gf Brandis.

Michael Kasteliz Scriptor an der Lyceal Bibliothek
zu Laibach überreicht am 26/27 10^{br} den 3^{tn} Heft der
von ihm bearbeiteten Zeitschrift »Krajnska Zhebe-
liza« mit der Bitte um Ertheilung der Druckbewillig.

ExpSchbg R
21/1 Ind⁴

Wird dem Hr/ Lyceal-Bibliothekär, Mathias Zhóp
zur gutächtlichen Äußerung zugemittelt, ob gegen
die Ertheilung der Druckbewilligung irgend ein
Bedenken obwalte.

Laibach am [12]14/1 1852. Brandis (m/p)

Fischer ((m/p)

Conclus. per unanimita

Abwesend H/ Hofrath

Spfld (m/p)⁵

Fasc: 54—20.

Na obratni strani ½-pole zapiski:

29048 Beilage muß im Bur sein⁶
4606

Zum *Expd* 25 Jänner 852 — M[undirt] Paulin (m/p)
— C[ollationirt] Th/ et Sk[?] — *Exp[edirt]* 4/2 Wg (m/p)
— ZR 8/5 852

3. Po tej seji je dobila Kastelčeva vloga na levi
preganjene četrte strani pripis (indorsat):

29048 $\varnothing$ erh. am 3. Febr. 1832⁷

Wird dem Herrn Lyceal Bibliothekär, Mathias
Zhóp zur gutächtlichen Aeußerung zugemittelt, ob
gegen die Ertheilung der Druckbewilligung irgend
ein Bedenken obwalte. Vom k. k. illy Gubernium.
Laibach am 14 Jänner 852

Kreizberg (m/p)⁸

³ Uradni znaki, začetnice imen: Brandis, Spiegel-
feld. Za Kreizbergom, ki je pri guberniju imel prva
dva letnika Zhbelize v cenzuri — kot referent, je ob
III. letniku referat o cenzuri dobil prvotno guber-
nijski svétnik »Clemens Graf v. Brandis«, za sejo
ddto. 5. I. 1852; a šele 12. I. je lastnoročno datiral
in podpisal predlog, ki je ž njim odkazal rokopis
(ekspediran 3./II. 1852) Čopu v cenzuro, ter s tem
odpravil Kastelčevo vlogo. Toda takrat je na Du-
naju bil (s ces. odločbo z dné 24. dec. 1851) Brandis
že imenovan iz Ljubljane za okrožnega glavarja
v Postojno, kar je razglasila Laib.Ztg. 10. I. 1852,
Nr. 5, pg. 10. Vsled Brandisovega odhoda na drugo
službeno mesto se je torej izvršila izmenjava:
referat o cenzuri je pri guberniju dobil, ravno

4. Cenzurni list Čopov, z dné že 8. II. 1852:

Hochlöbliches k. k. Gubernium!

In Folge hohen Gubernial-Indorsates vom 14. v. M.
3. 29048, erh. den 3. d. M. zeigt der gehorsamst Gefertigte
an, daß er in dem hier rückangeschlossenen dritten Hefte
der vom M. Kasteliz herausgegebenen Zeitschrift »Krajnska
Zhbeliza« nichts gefunden hat, wobey nach Maßgabe
der bereits gedruckten zwey Hefte derselben hinsichtlich
der Ertheilung der Druckbewilligung ein Bedenken obwalten
könnte.

Laibach am 8. Februar 1832.

Mathias Zhóp (m/p)
Lycealbibliothekar

Fasc: 54—20.

Na hrbtu pole (rubrum):

/ An / das hochlöbliche k. k. illyr. Guber-
nium zu Laibach. /

/ Mathias Zhóp, Lycealbibliothekar, / äußert sich hin-
sichtlich der / zu ertheilenden Druckbe-
willigung des dritten Heftes / der Zeitschrift »Krajnska Zhbe-
liza«. /

/ Mit Rückzug der Communicate. /

Zapiski gubernijskega vložišča:

3069 am 9. Febr/ 832
461 Sp.⁹

ob Zhbelizi, post hoc — Spiegelfeld. Odtod v notr.
poslovanju izjemoma tu dve šifri: poleg prvot-
nega B ob desni, še ob levi naknadno druga šifra: S.

⁴ = Indorsat (pripis na hrbtu).

⁵ Ta notica o soglasnem sklepu seje ima drugo
pisavo: ne Fischerjeve, ampak isto kakor pod notico
podpis: Spfld (m/p) = Spiegelfeld (referent).

⁶ Pripisek ekspeditu: z rdečim svinčnikom.

⁷ Notat z roko Čopovo; brez vsakega podpisa.

⁸ Lastnoročno Kreizbergov je le podpis: »Indor-
sat« sam ni z njegovo, a tudi ne z roko Fischerjevo;
ampak kaže drugo, bolj starikavo pisavo: »M[undirt]
Paulin (m/p)«. Datum pod odlokom, 14. I. 1852,
je datum gubernijeve seje; predlog, ki je bil prvotno
namenjen že za sejo ddo. 5. I. 1852, in ki ga je
Brandis kot referent pa datiral in podpisal potem
šele za dan 12. I., je prišel torej na vrsto šele
14. I. 1852. Pri tej seji je zastopal Brandisov referat
že Spiegelfeld, ki je v aktu lastnoročno notiral in
podpisal običajni kratki protokol o sklepu kolegija
— ter obenem (z istim rjavim črnilom) izpremenil
v Brandisovem datumu prvotni 2 v 4. Takó se je
zavlekel sejni sklep o Zhbelizi, vsled imenovanja
Brandisovega za glavarja v Postojno, torej do 14. I.
1852. Zató bo šele tu prav umeti Čopov »schon vor
längerer Zeit« šafařiku ddo. 15. I. 1852! (ZMS I./120.)
A po seji pa spet nadaljnja izredna zamuda, in sicer
— ob odpravi. Schmidburg je dal odloku svoj »Expe-
diatur« šele 21. I., nakar je prišel akt »Zum Expedit
25 Jänner 823«, kjer je torej šele po tem dnevu
(škoda, da tu slučajno ni datirano, kedaj) mundiral
odlok na vlogo Kastelčevo ekspeditni kancelist Fr.
Paulin. Čopu pa je bil dostavljen spet šele po dalj-
šem presledku, dné 3. II., če veljá Čopova lastna
nota: »erh.[halten] am 3. Febr. 1852.«, ko je »Wg«
(= Wagner, adjunkt gub. ekspedita) v aktih pa
uradno notiral: »Exp[edirt] 4/2«; kar bo pač umeti
takó, da je Wagner dostavitev, izvršeno prejšnji
dan, post hoc vpisal v akte, ko je dobil v roké že

5. Seja ljubljanskega gubernija z dné 25. II. 1852 o Čopovem cenzurnem poročilu:

3069
461

Polizeyhofstelle

C e n s u r

Sitzung am 16. Febr/ 852.

Reff/ Hr/ Gub/Sekr/ Freyh/ v Spiegelfeld.

Mathias Zhóp Lyceal Bibliothekär berichtet am 8/9 Febr/ daß er in dem dritten Hefte der von M. Kasteliz herausgegebenen Zeitschrift »Krainka Zhebeliza« nichts gefunden habe, wobei nach Maßgabe der bereits gedruckten zwei Hefte derselben hinsichtlich der Ertheilung der Druckbewilligung ein Bedenken obwalten könnte. ad 29048. R

Vdg/¹⁰

/ An Herrn Michael Kasteliz Scriptor der Lyceal / Bibliothek in Laibach /

ExpSchbg

Die von Ihnen unterm 26. De-

zember v J. angesuchte Bewilligung zur Drucklegg / des dritten Heftes der krain: Zeitschrift: Krainka Zhebeliza wird Ihnen hiemit ertheilt und [das] ein[e] mit dem »Im-

primatur« versehene/s/ Pare des vorgelegten Manuscriptes zum Behuf der Drucklegg zu[g]rückgestellt. Laibach am 25/2 1852.¹¹

Accl. das mit d. Imprimatur versehene Pare ds Manuscripts

Einhl/ beschl/ nach Antrag

Spiegelfeld (m/p)

W¹²

Fischer (m/p)

Dringend¹³ Beilage im Bur¹³

ZumExpd. 5 März 852 — M. 6/3 Kandler (m/p) — C Th/ et Sk [? ali: Sch/?] — Exp 10/3 Wg (m/p) — ZR 24/4 ½ mf

Taka je bila torej Čopova uradna cenzura Krajnške Zhebelize: kratka, jasna, kar se le dá enostavna; opravljena z mirnim uradnim licem in z izredno kratko besedo; — pravi tip regularne lokalne cenzure.

Vendar pa je bila ta cenzura le — »za okó«: pro f o r o. Doma, v lastni hiši, kjer se je vršila p r a v a cenzura Čopova, tam pa je imela precej drugačno lice, — globoko pretehtana »nach Maßgabe der bereits gedruckten zwey Hefte«. Po besedi, ki je v uradnem aktu Čopovem nam najvažnejši prispevek, ker za to besedo — so dogodki!

Viel kraßfüßelnder Bücklinge

mächt Freund Zhóp dem Kopitar,

Laßt kein Fürzelein los,

eh' er geschrieben nach Wien.¹⁴

Epigram — o Čopovi cenzuri Zhebelize III.: datiran epigram z dném 15. II. 1852. Toda, kaj

potrdilo o izvršitvi, — kot 4./2. že izkazano in konstatirano odpravljeni posel. Čop pa se je nató sam zeló podvival z rešitvijo.

⁹ = Spiegelfeld; uradna označba, kdo dobi akt kot referent.

¹⁰ = Verordnung.

¹¹ Številka 25 je šele dodatno pripisana, v drugi legi in z drugo roko, na prazno puščeno mesto nad črto; z roko Spiegelfeldovo, — kot datum seje gubernijskega kolegija o odredbi.

da v njem tolika sveta jeza Prešernova? V pismu poročá dobro leto za tem, 14. III. 1853, sam Čelakovskemu: »V rokopismih (Handschrift) sadnje buzhelize je nasledijozhi ,Sonet ftal: Apél podobó na ogled postavi... Ker pa moshovu ni dano fhal zhiflati, (:Zhop mu je ,Sonet poflal:), fim ga nasaj usel...«. ¹⁶ Uradno predložena cenzurna izjava Čopova o Zhebelizi III. je bila torej le videz; bistvo dejstva pa je zorélo in dozorélo drugjé. Ne tiste dni ob uradnem poslu Čopovem od 3. do 8. II. v Ljubljani; ampak že prej, — na Dunaju. Navzlic Kopitarjevi odklonitvi Prešernovega soneta pa se zdi, da ga Čop ni črtal v svoji cenzuri; nameraval ga je, se zdi, opustiti šele v tisku, — in sicer z vednostjo če že ne s privolitvijo Prešernovo. Ni č z a h r b t o m ! Ali ni to idila? Videti pa je, da je dal Kastelcu kot uredniku Zhebelize, naj obvestí Prešerna o dogodku s Kopitarjem ter mu nasvetuje opustitev soneta »cum ceteris«: t. j., kar doslej vemo, opustitev petero še epigramov iz »Duplo der 10 Gebothe Gottes« in pa »Dohtarja«. Nató in odtod pa zdaj 15. II. epigram »Viel kratzfüßelnder Bücklinge«, in odtod »tobende Worte« ¹⁶ v pismu iz Celovca! »Von Laibach aus schreibt man mir, Dein Verstand befindet sich zwar nicht wie jener Rolands im Monde, jedoch auch nicht bei Dir in Laibach, sondern in deposito des Herrn Custos Kopitar. Ich theile mit meinen slavischen Freunden die Freude, daß er nicht abgeneigt zu seyn scheint, Dir etwas von solchem zur Rezension der Zhebeliza zukommen zu lassen. Leider ist dies hinsichtlich der Beleuchtung des Abstreites noch nicht der Fall. Wir sind gesonnen, diesfalls bei ihm bittlich einzukommen. — Sapere aude! Aus Rücksicht für Deine und des Kasteliz Wäscherin will ich den Sonitus de formulario cum ceteris fahren lassen: denn wer weiß, was euch passiren könnte, zhe bi visoki gromovnik shtuvo napél.« ¹⁴ Idila! Priča pa, da je Kopitar torej direktno vplival na cenzuro tudi Zhebelize III., dasi ni bil to leto njen cenzor ex offo. In tisti previdni, uradni dostavek Čopov o lastni cenzuri »nach Maßgabe der bereits gedruckten zwey Hefte«, ki jima je bil cenzor lani in predlanskim Kopitar, se zdi naravnost kakor citat, — kakor iz pisem vzeta lastna beseda Kopitarjeva, poslana in dana z Dunaja Čopu za direktivo! Nam pa li to že odpira kaj sledú do ugotovitve: kdo je Čopu letos odkazal cenzuro Zhebelize? Ali Kopitar sam, ali gubernij v Ljubljani — brez vednosti Kopitarjeve?

V Ljubljani, 17. oktobra 1926.

¹² = W[ildensee], z isto Fischerjevo roko!

¹³ Urgenca in obvestilo ekspeditu; oboje z rdečim svinčnikom.

¹⁴ Prešeren Čopu iz Celovca, 15. II. 1852. Po originalu v ljublj. muzeju. (Lj. Zv. 1888, 570).

¹⁵ Lj. Zv. 1898, 380; ZMS VI. (1904), 179/80; Bílý. l. c. 298/300 (1910).

¹⁶ Prešernova lastna beseda Čopu: list 7. III. 1852. (Lj. Zv. 1888, 572).

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Silvin Sardenko: Sveti Alojzij. Študije in pesmi. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani. Str. 292. Založba in letnica nista navedeni. — Odkrito povem, da sem to nenavadno reprezentativno knjigo vzel v roke z dvomom, ki je v veliki meri v nas vseh. Sardenko pa hodi s svojimi knjigami vedno bolj samotna pota; včasih smo hodili za njim vsaj po poljskih stezah v domači log, k domačim cerkvam, danes se bolj in bolj zapira v tuja svetniška življenja, ki našemu individualističnemu času niso po srcu. Saj se neredko tako grozno utrga v nas bolečina, da sploh smo; večkrat nas obide misel, da že sama ta bolečina, biti človek, zasluži zveličanje. Tej svetni bolečini postavlja Sardenko Paskala, Jožefa, Alojzija nasproti: preprostost, dolžnost, svetost, tuje našemu pokolenju. V tem je tudi vsa pomembnost Sardenkove zadnje knjige, da je v odločnem duhovnem nasprotju s sedanostjo. Svet slavi danes Frančiška, ki poraja veliko svobodno duhovnost — Sardenko je odkril nasproti tradicionalni podobi mladega Alojzija podobo močnega oblikovavca duše. Tako je ta nežni svetnik, ki so ga nam dosedaj dajali v spremstvo za detinsko dobo, dobil v tej novi studijski koncepciji doslej še nepoznan izraz, bližji, bolj življenjski in potrebnejši. Postavo »angelskega mladeniča«, privilegirane plemenitaša, vidimo naenkrat med tistimi, »ki so preprečili, da se nadnaravni svet z večnimi študenti ni pogreznil v prepad« (str. 46). To je poslanstvo te knjige, »njim, ki mislijo, se bore in verujejo«.

Pisatelj študij je iztrgal Alojzijevo podobo Ceparijevi tradiciji in jo postavil v živo zvezo s tedanjim življenjem, nad katerim slonita dva velika duhova in oblikovavca, Michelangelo in Machiavelli: prvi mučenik demonične pobožnosti, drugi glasnik individualističnega materializma. To dobo najbolj nasprotnih sil nam je pisatelj z izbranim čutom obudil in vanjo postavil Alojzija, katoliškega formatorja. S tem je svetnik postal zemljan. Knjiga pa ni zgodovina, da bi v nji iskali zunanjih poudarkov; pisatelj stopa po sledi zgodovinskih dejstev in z meditativnostjo prižiga lučko za lučko, vnema in prepričuje, dviga Alojzija in nas. Sardenkov Alojzij je svetnik za današnjo mladino, ki je potrebna viteštva in nove oblike. Med vsemi poglavji, ki so: Učenec, Vitez, Angel, Apostol, Mojster, Romar, Mučenec, Redovnik, Svetnik, Vzorik, se zdita najlepši in najbolj živi Apostol in Romar. Te študije so tu pa tam prešle v tako izčrpno in izgajeno meditacijo, da opravljajo še preveč duhovnega dela namesto nas. Pa ko si jih prebral, jih še nisi končal, toplo in dobro ti je in knjigo položiš v svojo bližino. — Sporedno s študijami gredo v drugem delu pesmi, »duh z mističnih vrtov«. Vsako poglavje v prvem delu, izvzemši poglavje Angel, ima v drugem delu svojo pesniško spopolnitev, ki skuša izraziti tisto, česar ni v razpravi (str. 8). Sardenkova poezija je tu oživela v svoji preprostosti in lepi ubranosti. Motiv ob motivu se pleče v nji, poje v zvoku dveh sporednih glasov, ki si verno odgovarjata in sta eno kakor pritkavanje v cerkvi na gori. Ta preprostost večinoma govori o samih velikih skrivnostih, naravno, gotovo, in se zdi, da sta tu Böhme in Silesius (prim. nekatere pesmi v poglavju Mučenec). Vrsto pesmi

sem si zaznamoval, n. pr. str. 128, 152, 157, 144, 149 (išče cerkvenega komponista) 152, 153, 157, 158, 159, 174, 238, 250. Marsikje je kajpak v ospredju retorika, ki je tu zelo nevarna. Na koncu imamo še formalno zanimiv venec šestih sonetov; ti imajo spredaj in zadaj magistrale. K vsaki pesmi najdemo v dodatkih zgodovinski komentar, ki je tu pa tam nujen, splošno pa v njem vidimo, kako se je pesnik dvignil nad svojo snov. Vsa knjiga je domača in je izraz visoke duhovne in oblikovne kulture. F. K.

GLEDALIŠČE.

Drama.

V najboljšem času, od decembra do marca, nismo videli predstave, o kateri bi lahko rekli, da je dala našemu gledališkemu stremljenju poseben izraz in ki bi pokazala idealno višino. Pa tudi slabih del ni bilo na sporedu. Igrali so Henrika IV., Obrt gospe Warrenove, Našo kri, Ano Christie, Desetega brata, Pygmaliona in Johna Gabriela Borkmanna.

Med temi deli imata svoje izjemno mesto obe domači deli, Naša kri in Deseti brat. Obe sta oblikovno in idejno del naše narodne tradicije, zato prav v naših dneh nista privlačni. Tako je Finžgarjeva Naša kri deloma naletela na neprijazen sprejem, ki ga je treba ugotoviti in z dveh strani pojasniti. Narodne kreposti pač današnjemu rodu niso več v krvi. Ljudski odpor proti tujcu kot težnja po osebni svobodi, kot zdravje in naravno nagnjenje, volja, živeti po starih običajih, vse to dobiva v današnji duševnosti popolnoma nasprotno korelate, zlasti v dneh, ko so osebe in nazori tako poceni. Od te strani je bilo nasprotje do dela iskreno, ni pa bilo utemeljeno s stvarnimi dokazi. To je eno. Drugo je umetniška stran drame. Gotovo je, da se romantično realistični dualizem današnjemu gledanju lepih predmetov ne prilega več. Ljudska igra, ta za ljudstvo prikrojeni formalni tip drame se kot umetniško nedopustna bolj in bolj izgublja in na njeno mesto stopa umetniško polnokrvna drama, ki očičuje in zadovoljuje s svojo čisto etično vsebino in ne sloni na programih ali poudarkih nedeljsko oblečenih narodnih skupin. V tem oziru je Finžgarjeva Naša kri v popravljeni obliki veliko pridobila, preveč pa je še ostalo v nji retoričnega in slavnostnega. Igro je uprizoril g. Lipah s precejšnjo ljubeznijo in postavil z glavnimi igravci, g. Cesar (Borštnik), g. Rogoz (Renard) in ga. Šaričeva (Jerica), lepo izdelane značaje, odpovedala pa je vsa uravnava ljudskega ozadja. Igro so pozneje od stopnje do stopnje tako ponižali, da je bila v sramoto gledališču. Z Desetim bratom je v vlogi Dolfa praznoval g. Anton Cerar Danilo svojo gledališko petdesetletnico. Delo je vnovič dramatiziral Pavel Golia. Ta prireditelj nam v 16 dramatično-epskih slikah oživi najznačilnejše tipe Jurčičevega romana in se verno naslanja na avtorja. Umetniško je to nedvomno iskrenejše delo kot samolastno spletanje epičnih motivov v tradicionalno dramatično obliko. Romantični čar Jurčičevega dela, ki je v nas, je gledališče spolnilo s slikovitostjo v luči in zunanji opremi igre; slikovitosti je bilo skoraj preveč, tako da je bila igra precej premaknjena v starejši čas in historično ni bila točna. Glavni izraz ji je dal slikar Iv. Vavpotič, ki je

kot ilustrator Desetega brata na odru oživel še svoje barve; glavni tolmači tipov so bili g. Levar (Martinek), g. Cesar (Krjavelj) g. Danilo (Dolef) in g. Skrbinšek (Piškav) in g. Gregorin (Kvas). Dramatizatorjevo delo je bilo najboljše v prvem prizoru, režiserjevo (g. P. Golia) v kmečkem ženitovanju.

Najzanimivejše delo v tem času je bil Pirandellov Henrik IV., ki ga je uprizoril g. O. Šest. Središče te drame je človek, ki je pri maskeradnem sprevodu igral nemškega Henrika IV., in se je po krivdi svojega soigravca, tekmeca v ljubezni, ponesrečil in zblaznel. Ta človek brez imena živi zaprt na samotnem gradu svojo vlogo dalje in se stara v nji, dočim so njegovi nekdanji soigravci in prijatelji dosegli v življenju vsak svoj cilj. Pisatelj dramo začne tam, kjer »Henrik« ni več blazen in svojo blaznost samo še hlina. Tu ga obišče nekdanja družba — maskeradno oblečena kot nekdanj. Navidezni blaznik jih spozna vse in se v bolečinah za izgubljenim življenjem pomalem razodeva, dokler se končno ne maščuje nad zločincem, ki mu je uropal življenje; potem nadalje igra svojo blaznost. V bistvu je to demonična komedija s skritimi tragičnimi kremplji, draži gledavčeve živce in zanima razum, a življenjske vrednosti, na katero se opira etični zmisel gledališča, nima. Namen tej igri je v prvi vrsti originalna teoretika. Psihološka dejstva, odeta v komplicirano sestavljeno zgodbo, kjer se na istem platnu spajata preteklost in sedanjost, so brezhubno urejena, a pesniška vrednost dela je le sekundarna, ker je gola virtuoznost. Igra je uspela. Naslovno vlogo je igral g. Rogoz.

Obe Shawovi deli, Obrt gospe Warrenove in Pygmalion, kažeta starejšo dobo pisateljevega ustvarjanja. Zlasti Obrt gospe Warrenove je prišla na naš oder prekasno, čeprav še ni zastarela. Mnogo izrazitejši, zlasti oblikovno, je Shaw v Pygmalionu. Shaw podira v nas privzgojeno spoštovanje do nepreizkušenih vrednot, ker se velikokrat dejansko izkažejo kot nevrednote. Pri njem živo občutimo, kako se razlikuje duševni nastroj v tradicijah vzgojenega Evropejca od praktično usmerjenega Angleža. Tej razliki je Shaw dal še to rezkost, da je svoje praktično angleško čuvstvovanje prav tako postavil v boj proti tradicionalnemu Angležu, skratka proti vsej dosedanji družabni vzgoji. Za nas povprečnjake je čednost absolutna dobrina s svojimi pravicami, zanj je le toliko vredna, v kolikor zares more izboljšati življenje. Avtoritete staršev, predstojnikov in družbe ni, izjemnih pravic ni, socialnih dolžnosti ni, dokler se vse to ne izkaže kot vredno in dobro. (Letos je Shaw praznoval 70 letnico in uradna Anglija je ob nji molčala.) Vsa duhovna dediščina, iz katere se oblikuje današnji človek, je pri Shawu v veliki meri neplodno patetično naziranje, kakor nam napačna zgodovina sama zabrisuje pravo človeško podobo posameznih izrednih osebnosti. Res je, da nas navidezni relativizem sprva boli in se ga branimo kot cinično zoprnega, ne moremo pa utajiti njegove etične sile in socialne pomembnosti; v porazni resničnosti vidimo človeško praznoto, ki sta jo zakrivila družabni formalizem in lažnivo življenje. Zato je Shawov cinizem v bistvu etično prožet aktivizem, še več, Shaw je strasten poboljševavec ljudi. Tudi suha grotesknost hudomušnega misleca brez

fantazije — prerad parodira stari mitos — ni vabljiva, vendar nas premaga moč njegove komične sestavine in jo priznamo kot ustvarjajočo družabno vrednoto. Če primerjamo uprizoritev obeh imenovanih del, moramo poudariti, da je imel g. Skrbinšek, ki je vodil Obrt, težjo nalogo, ker pisatelj v tem delu obliko še bolj išče, dočim je v Pygmalionu, ki ga je uprizoril g. M. Pugelj, že tipičen. Skrbinškov izraz je bil bližji drami kot komediji. Tu sta ga Nablocka (Warren) in ga. Medvedova (Vivie) postavili glavni osebi; lahkotnejše in živahnejše umevanje sloga drame je prinesla pozneje gdč. Debelakova, ki je enkrat gostovala v vlogi Vivie. Pygmalion je s svojo paradoksnom komiko učinkoval bolj zunanje kot idejno.

Poleg Shawa naravno občutimo Ibsena kot zastarelega predhodnika. John Gabriel Borkmann, ta ogromni socialno ideološki akcent dviga mogočne besede in kuje usode, ki jim sicer verjamemo kakor dokazanem računom, a ostanemo hladni ob njih. Ibsenova umetnost je tako prostorno in časovno izmerjena, da ne more več biti izraz za živo pesniško pričevanje. Ker so povrh ti ljudje danes simboli splošnih programov, nas priklene samo še mladina, ki gre mimo njih v življenje. Ibsen ostane vendarle klasik realistično-simbolistične odrske oblike. Takega smo ga tudi videli v Borkmannu, kjer je glavno osebo izborna tolmačil g. Levar. Igro je vodila ga. Marija Vera.

Ana Christie, delo ameriškega pisatelja Evgena O'Neill, je naturalistično idealistična teza, in nam kaže zgrešeno življenje mladega dekleta, ki je v bistvu ostala poštena; po težkem boju postane žena katoliškega Irca, ki v odpuščanju spozna vrednost življenja. Delo, ki je brez slabih ameriških primesi, je uprizoril P. Golia, igro tipičnega dramatičnega trikotnika so igrali ga. Nablocka, g. Cesar in g. Levar.

Proti koncu leta smo videli še Jakoba Rudo in Ladjo Tenacity ter ponovljeno Galsworthyjevo Borbo. Z Jakobom Rudo je gledališče dokaj nevredno praznovalo 50 letnico rojstva največjega našega dramatika. Poznejše predstave so bile boljše, vendar ne na tisti višini, kot so navadno pod vodstvom g. Skrbinška, ki je danes najvernejši in najmočnejši tolmač Cankarjevih dram. Ladjo Tenacity je režiral g. M. Pugelj. To je delo izredno lahkotne oblike, napisano z realizmom, ki je najtesneje prislonež na življenje. Delo ni učinkovalo, dasi skriva marsikako lepoto.

Vobče vidimo, da smo v drugi polovici imeli pretežno realističen in precej enoličen spored, ki ni ogrel. Zanimanje za gledališče je proti koncu leta nenavadno usahnilo. Če hočemo biti odkriti, moramo videti, da niso toliko krive tega današnje gospodarske razmere kakor to, da se je tudi v ljudeh moralo marsikaj bistveno spremeniti. Današnje gledališče je na težkem razpotju in več ne zadovoljuje in trenutno ne more dati tega, kar človek potrebuje. Zdi se, da so blizu spremembe, ki bodo gledališče v temeljih potresle. Naša drama skuša varno in mirno hoditi, vobče ji primanjkuje iniciativnih oblikovavcev in svežosti, že nas duši napačni birokratizem in se upravičeno bojimo za njegov napredek. Tudi Gledališki list je proti koncu prenehal. France Koblar.

TONE KRALJ: ZASMEHOVANJE UČENCA.
Ilustracija k dr. Resovi izdaji Fiorettov sv. Frančiška.

SLOVSTVO.

Damir Feigel: Domače živali. Splošna knjižnica, 37. V Ljubljani, 1924.

Ponatis iz goriške Mladike bo našel hvaležnih bralcev med ljudmi, ki so kdaj posečali srednjo šolo. Dovtip je ponekod preveč ekstemporativen in listkarsko prigodniški. Zgled: »Morski prašiček. Morski se imenuje, ker ne zna plavati, prašiček pa, ker je čeden.« Ob Brezniku, ki ga Feigel pozna, naj bi se blagovolil kljub humorstvu še nekoliko olikati.
Dr. P.

Ivo Horvat: Zvuci osame. Zagreb, 1925. Drobna knjižica lirike, ki ji je napisal Dj. Sudêta topel uvodnik. Horvat je vase zaprt pesnik samote, tišine, davnih doživetij. Impresionist je v dobrem zmislu besede. Vendar je tako proč odmaknjen od toka sodobnosti, da utegne vse bolj vplivati na ozek krog njemu sličnih, tihih ljubiteljev mirnih gledanj. Iz resničnosti beži v »daleke kraje, na daleke bregove«. Zamika se v nastajajoč večer, ki meče dolge sence na sočne poljane in stare ciprese, lepoto uživa, ko ga zapreda somračje v svoj temni plašč. Poje o »nijansah senc in svetlobe«, spominjajoč na impresionistične slikarje. Z zaprtimi očmi se naslaja ob pripevu dežnih kapelj. Jezero, mesec, pinijske in borijske njegove češče se javljajoče podobe. Odmevi, sanje in spomini so mu dragi prijatelji. Obiskuje stare drevorede, sive katedrale in se predaja mehkobni trudnosti. Svoja hrepenenja vzporeja »srebrnim vetrom«, ki jih oživlja v »jesenskih preludijih«, jesen mu je tudi simbol smrti, toda še smrt je odeta z izbranim blagoglasjem, ki je tako značilno za tega esteta. Mehkobno se zviija njegova duša pod vtisi iz zunanjega sveta, ki ga ne oblikuje po svoje, ampak mu samo rahlo odpeva v »noturnih« in »intermezzih«. Zanj ni ostrih črt, doživetja se mu ne urejajo v oblike, temveč lahna godbenost zabrisuje linije in barve, ustvarjajoč svet čuvstev in zastrtih zvokov.

Horvat je pesnik, toda ni šel skozi samega sebe, skozi kaos gorečega duha, ki bi spet zahrepenel po umirjenju, zato kakor da nima stika s sedanjostjo, ki niti v enem stihu ne odmeva. Umetniški graditelj in borec naše osebnosti — ni, nedostaja mu za to moči razdvajanja in ostrosti razuma, pač pa je čist, pritažen lirik, ki bi se prav tako lahko pojavil v kaki drugi dobi in bi bil prav tako ugodno sprejet. Dobro ga je označil Sudeta z besedami: »Oboževatelj je lepega, on ne ruši, živi in poje tiho brez hrupnih vznemirjenj in viharjev.«
Miran Jarc.

Jovan Paliković: Prognani. Roman. 1925. Tisak »Tipografije« D. D. u Zagrebu. 360 strani.

Paliković ima pripovedni dar. Videti je pa, da še ni tehnično dozorel. Tudi se ni otresel ničemurne zagrebške pisateljske poze in bridkega tujstva v slogu, ko posnema feljtonsko telegrafiko filmstva. V izborni ekspoziciji je ustvaril najboljšo stran svojega »Bildungs«-romana. Potem pa mu misel in obraz polzita v plehko, parabolično-pesniško rabulistiko do skrajno slabega zadnjega dela. Realizem vojnih let,

ki kot snov neorgansko zvezana s prejšnjim, učinkuje odvratno, je kakor za šalo oblekel vrhutega še v neokusno zanosnost vizionarno-biblične besede. Pač zato, da je mogel na drugo stran knjige zapisati posvetilo: Wilsonu. Tako je delo ostalo žal umetniško nezrel sad. Prvi grižljaj je slasten, a če si vse užil, boš bolan.
Pregelj.

PREJELI SMO V OCENO:

Silvin Sardenko: Sveti Alojzij. Študije in pesmi. Zadrúžna tiskarna v Ljubljani.

Jedra. Almanah kršćanskog demokratskog đastva. 1911—1926. Uredili Jerolim Iljadica i Božo Dulibić. Pučka tiskara, Šibenik, 1926. — V 1. delu se nahaja pregled katoliškega dijaškega gibanja v Šibeniku v zadnjih 15 letih. Fr. Terseglav priobčuje Pismo jednome koji malo vjeruje. V 2. delu so leposlovni prispevki Branka Storova, Cvite Škarpa, Božidarja Zorića, G. Bujasa, Boža Dulibića, Iva Šešlja in Jerolima Iljadice.

Dr. Iv. Tavčarja zbrani spisi, IV. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj (Grajski pisar — 4000 — V Zali — Izgubljeni bog — Pomlad). Zbirka Slovenski pisatelji. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1926.

Jack London: Roman treh src. Knjižnica »Jutra«, zv. 13. Ljubljana, »Jutro«, 1926.

Božidar Špišić: Spomenica ortopedskog zavoda u Zagrebu 1915—1925. Biblioteka »Medicinski pregled«, br. 1. Zagreb, 1926. (Med drugim dr. Fr. Minař: Dva slućaja »costa cervicalis« z neurovazomotoriĉnimi pojavi.)

Prosvetni glasnik. Službeni organ Ministarstva prosvete kralj. SHS. XLII. 1., zv. 1—5. Beograd, Državna štamparija, 1926.

Narodna enciklopedija SHS, 13. zv. Kostić—Kuhaĉ. Biografski zavod d. d., Zagreb, 1926.

Dr. Josip Jeraj: Državlјanska vzgoja. Vzgojiteljem mladine, Maribor, 1926. (Uvod. — A. Naĉelni temelji o državi: Kriza moderne države; Organiĉno pojmovanje države; Ideja naše države. — B. Bistvo državljanske vzgoje: Zgodovina naše državljanske vzgoje; Pojem državljanske vzgoje. — C. Praktiĉna navodila za državljansko vzgojo: Nova idejna šola; Družina — temelj državljanske vzgoje; Obĉestvena šola in državljanska vzgoja; Pomen domovinskega ĉuta za državljansko vzgojo; Domovinska obĉina; Stanovska vzgoja in državljanska zavest; Vzgoja za narod in oĉetnjavo.)

Pavel Kunaver: Zadnja pot kapitana Scotta. Po Scottovem dnevniku in drugih virih priredil P. K. Prosveti in zabavi, 13. Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1926.

Shakespeare: Kar hoĉete. Prevel Oton Źupanĉiĉ. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1926.